№ 134 ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 15 **1897** ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 15 № 134

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի կէս տարւան 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրւում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունւում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻԿԱՅ **1898** ԹՒԱԿԱՆԻ

„ՄՇԱԿ“

(26-ՐԴ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն պրօգրամայով և նոյն ուղղութեամբ:

«ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 րուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսվանը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսվանը՝ 8 ր., եօթ ամսվանը՝ 7 ր., վեց ամսվանը՝ 6 ր., հինգ ամսվանը՝ 5 ր., չորս ամսվանը՝ 4 ր., երեք ամսվանը՝ 3 ր., երկու ամսվանը՝ 2 ր., մի ամսվանը՝ 1 րուբլի:

«ՄՇԱԿԻՆ» գրվել կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բազարնայա և Բարօնսկայա փողոցների անկիւն): Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿԻՆ» գրվելու համար, և առհասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով. ТИФЛИСЪ, редакція «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

Յայտարարութիւններ ընդունվում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով. բառին վճարվում է 2 կոպէկ:

Սառա Յակոբեան Փանեանց, քոյրը՝ Սօֆիա Յակոբեան, հարսները՝ Մարիամ Գրիգորեան և Օլգա Յարութիւնեան, և որդիները՝ բժիշկ Աբգար և ինժեներ Ալէքսանդր Գրիգորեան Փանեանցները, խորին ցաւով յայտնելով՝ առաջինի ամուսնու

ԳՐԻԳՈՐ ԱՒԱԳ ՔԱՀԱՆԱՅ ՓԱՆԵԱՆՑԻ

մահը, խնդրում են ազգականներին և ծանօթներին չնորհ բերել յուղարկաւորութեան, Գօրի քաղաքը, նոյեմբերի 15-ին, շաբաթ օր, ճաշից յետոյ 4 ժամին, սեփական տնից դէպի մայր եկեղեցին: Թաղումը յաջորդ օրը: 1—1

Աբրահամ Սիմէօնեան և տ. Նունէ Ներսէսեան Յովսէփեանցները խնդրում են իրանց ազգականներին և բարեկամներին պատուել իրանց ներկայութեամբ, առաջինի հօր և երկրորդի սկեսրայրի, Գանձակ քաղաքցի

ՍԻՄԷՕՆ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆՑԻ

քառասունօրեայ հոգեհանգիստը (մահը տեղի է ունեցել Գանձակում), որը կը կատարվի նոյեմբերի 16-ին, կիրակի օրը, Քամոյեանց եկեղեցում, Դվօրցօվայա փողոց: Պատարագը կը սկսվի առաւօտեան 10 ժամին: 1—1

Կիրակի, նոյեմբերի 17-ին, Թիֆլիսի ծխախոտի գործարանատէր

ՄԻՔԱՅԷԼ ԲԱԼԱՑԵԱՆ ՍԱՓԱՐԵԱՆՑԻ

մահվան 40-րդ օրը Վանքի մայր եկեղեցում պատարագ կը մատուցանվի և հոգեհանգիստ կը կատարվի, որի մասին հանգուցեալի ընտանիքը, քոյրը որդիներով և եղբայրները յայտնում են ազգականներին և ծանօթներին: 1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Այդ էլ չի փրկի. Անհրաժեշտ կարիք.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Օրէցօր. Ռուսաց գրականութիւնից. «Բը չապկա լէխն». Թափառական գաղթականները. Հայոց ներկայացումները Բաքւում. Նամակ Նոր-Նախիջևանից. Նամակ Ներքին-Ագուլիսից. Նամակ Գօրիից. Նամակ Ղզլարից. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. «Թեսալիական յաղթութիւնների» պտուղները. Պառլամենտական տագնապը. Պաւերական պահանջը. Նամակ Ֆրանսիայից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մէլիքի աղջիկը:

ԱՅԴ ԷԼ ՉԻ ՓՐԿԻ

Թիւրք-գերմանական եղբայրակցութիւնը, ինչպէս երևում է վերջին տեղեկութիւններից, ամրապնդվում է, ստանալով թիւրք-գերմանական դաշնակցութեան կերպարանք: Քաղաքական այդ նոր կօմբինացիան անկարելի խրոխութիւնների թւին չէ պատկանում: Ֆրանս-ռուսական դաշնակցութիւնը դանակի պէս խրվել է երեքպետեան դաշնակցութեան կոկորդի մէջ: Մեր ընթերցողները երևի չեն մոռացել, որ օգոստոսի վերջերում, Ֆէլիքս Ֆօրի և Թագաւոր Կայսրի կենացներից յետոյ, երեքպետեան դաշնակցութեան գլխաւոր ղիրիժեօրը, Վիլհէլմ II, մի շարք ցոյցեր արաւ, նախ տեսակցութիւն ունեցաւ իտալական Թագաւորի հետ, ապա գնաց Աւստրիա և ամեն տեղ ասաց, որ երեք պետութիւնների դաշնակցութիւնը ամուր է: Բայց այդքանն էլ բաւական չէր քաղաքական այն վիթխարի ոյժի դէմ, որ ներկայացնում են Ռուսաստանը և Ֆրանսիան: Բնական է, որ Վիլհէլմ նոր և նոր դաշնակիցներ որոնէր. ուստի նա սրտին սեղմեց թիւրքական բարեկամութիւնը: Եւ այսօր գուցէ սխալ չեն այն լուրերը, թէ Թիւրքիան իր զէնքը դնում է Գերմանիայի տրամադրութեան տակ: Կարող է, ի հարկէ, խօսք լինել այն մասին, որ անվայել է մի քաղաքակիրթ, քրիստոնեայ երկրի համար եղբայրակցութիւն հաստատել մի վայրենի, բարբարոս բռնապետութեան հետ: Բայց այսպիսի առարկութիւնները բարոյագէտների համար ունեն նշանակութիւն և ոչ թէ գերմանական քաղաքականութեան համար:

Թիւրքիայի համար անշուշտ շատ օգտակար կը լինի Գերմանիայի աջակցութիւնը, որովհետև նրա դերը նոր դաշնակցութեան մէջ կը լինի գործել Ռուսաստանի դէմ: Իսկ յայտնի է, որ Ռուսաստանն է միայն, որ հարիւր տարիների ընթացքում ջարդեց, ոչնչացրեց Օսմանեան ամբողջ կարողութիւնը և հասցրեց նրան այժմեան դրութեան, որ հիւանդ, մահամերձ մարդու դրութիւնն է: Հարց է, կարո՞ղ կը լինի նա դիմադրել Ռուսաստանի ահագին ոյժին, եթէ նոյն իսկ ունենայ իր թիկունքի ետևում երեքպետեան դաշնակցութիւնը: Մենք կարծում ենք, որ չէ կարող: Մի պետութեան կենսունակութիւնը միայն պա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԷԼԻՔԻ ԱՂՋԻԿԸ

ԺԵ.

Պատի խորքում, մի փոքրիկ, քառակուսի պահարանի մէջ, Տիրամայրը նայում էր երկինքին: Երկու դեղին մոմեր, որոնք կպած էին պահարանի աջ ու ձախ պատերին, հեզ ու դողդոջուն բոցերով լուսաւորում էին նրա վշտալի դէմքը. երկուսն էլ, փոքրիկներին յատուկ աշխոյժով, ճիգ էին թափում սրբել, ոչնչացնել փոքրիկ լուսաւորները, որոնք չարաճճիների նման թռթռում էին, սոսոստում այդ հրաշալի հայեացքի և նրա առաջ բացված երկնային ճանապարհի վրա: Սենեակի անկիւններում հաւաքված կիսամթութիւնը հետզհետէ խտանում էր, տալով սենեակին վանական խուցի կերպարանք: Բայց դա խուց չէր: Տիրամօր ճրագները հանդիպակաց պատի ճակատին երևան էին հանել մի քանի առարկաներ, որոնք գործ չունէին վանքերի խաղաղ պատերի հետ: Դրանք զէնքեր էին—մի մեծ սուր՝ արծաթապատ պատեանի մէջ, վառօդաման, երկու փոքրիկ խէնջար...

Պահարանի տակ, գետնի վրա, պլպլում էր երրորդ փոքրիկ ճրագը, բայց նա լայն ու արձակ ասպարէզ չունէր իր լոյսի համար: Նա ամփոփված էր մի անձուկ տեղ, հաստ գրքի կողքին, լոյս էր տալիս դեղնած էջերին և այն խանարհ դէմքին, որ կախվել էր նրանց վրա: Ծնկաչոք, մէջքից ծալված մի կին, ամբողջապէս կորած սևերի մէջ, կարդում էր խորին ջերմեռանդութեամբ: Միայն նրա սուր չրթունքներն էին շարժվում. ձայնը անընդհատ էր, միանման, ինչպէս խոր ձորի յատակում կորած աղբիւրի գլգլոցը գիշերվայ լռութեան մէջ: Երբեմն սրտի խորքում ամբարվող վիշտը բարձրացնում էր նրա կուրծքը, և չրթունքների քրթմնջիւնը ընդհատվում էր մի սուր, լալագին հառաչանքից, որին հետևում էր հաւատացողի ջերմեռանդ բացականչութիւնը. «Մեղայ Աստուծու»...

Այդ ժամանակ ծնկների վրա բարձրանում էր մի խորտակված, սգաւոր արարած, նայում էր Տիրամօրը և ձեռքը զարնելով կրծքին, շշնջում էր կորված ձայնով. «Մեղայ»... Եւ ապա, երբ ընթերցանութիւնը ընդունում էր իր սովորական ընթացքը, նա նորից ընկնում էր ծնկների վրա, նորից կուչ էր գալիս խաւարի մէջ և լսում էր:

Աննա-խաթունն էր այդ խեղճ արարածը: Աւելի հանգիստ, աւելի անխռով էր Գայիանէն, որ պառկած էր նրա մօտ, անկողնի մէջ: Ոչ, հառաչանք և երկիւղ չէր պատճառում նրան այս վանական սարք ու կարգը, այլ մի խաղաղ, հեզ անդորրութիւն: Նուիրական պահարանը ուղիղ նրան էր նայում. և նա ինքն էլ չէր կարողանում բաժանվել սրբազան պատկերից, որ դրած էր երկու մոմերի ետևում:

Որքան սիրելի, որքան մխիթարող էր Տիրամայրը: Նրա դէմքի վրա կուտակված էին ծանր տառապանքներ. դա—ամբողջ աշխարհն էր: Բայց դաժան, ցաւոտ աշխարհի մէջ այն ինչ հրաշալի ճառագայթ էր, որ հոսում էր Տիրամօր աչքերից: Մի մօր աչքեր են դրանք, որոնք նոր են տեսել անմեղ զոհի արիւնը, տեսել են թէ ինչպիսի զարհուրելի ոճիր գործեցին մարդիկ, սպանելով այդ զոհի հետ բոլոր խեղճերի, բոլոր հալածվածների դատը: Նկարչի վրձինին գեղեցիկ կերպով աջողվել էր կտաւի վրա անցկացնել այդ աղէտալի րոպէն: Նա չէր գծագրել ամբողջ պատմութիւնը. չէր դուրս բերել բոլոր գործող անձինքներին: Ո՛չ, ճրագների ետևից նայողը միայն այդ դէմքն էր, որ և ամբողջ պատմութիւնն էր:

Մայրը Գողգոթայի վրա է, կանգնած է բարձր խաչի պատուանդանի մօտ: Վերևում—բևեռված որդին է: Չորս կողմում վխտում են մարդիկ, որոնք դեռ չեն կշտացել չարագործութիւնից, դեռ հաճութեամբ կեղեքում են Նահատակին, ծաղրելով նրա մոքերը, նրա պաշտած աստուածութիւնը: Օ՛, այդ մայրը պատրաստ է մի վայրկեան լռեցնել իր սրտի մորմոքները, կանգնել բազմութեան առաջ, խօսել, աղու ձայնով բողոքել: Թը խնայեցին մարմինը, գոնէ խնայեն հոգին, թոյլ տան անվրդով հեռանալ այս աշխարհից: Բայց անզօր և համեստ մի կին, նա ընկճված է, կորագլուխ: Ահտեղ է ոյժը, չարագործների մօտ. նրանցն է իշխանութիւնը... Եւ նրա սիրտը պատրաստ է պատռվել տագնապից, բայց յանկարծ լսում է վերևից հեզ ձայնը. «Ո՛վ կին, ահա քո որդին»: Եւ ապա, դարձնելով աչքերը իր սիրած աշակերտի վրա, Նահատակն ասում է. «Ահա քո մայրը»: Ո՛չ վրդովմունք, ոչ դառնութիւն, ոչ գանգատ այդ ձայնի մէջ: Նա նոյնն է, հրաշագործ: Հրաշքը տեղի է ունենում և այդ կնոջ, այդ մօր սրտում. նա հասկանում է թէ ինչն է արդարութեան զոհի ոյժը, գիտէ որ իւրաքանչիւր սուրբ գործ թաթախված պիտի լինի աշխարհի արտասուքների և արեան մէջ: Մայրը—առաջինն էր, որ դաւանեց այդ ճշմարտութիւնը և անտես արաւ իր վշտերը: Ահա այդ րոպէից է այն երկնային ճառագայթը Տիրամօր աչքերում, այդ րոպէից է նա նայում այդպէս, դէպի բարձր, դէպի երկինք, նայում է, չէ կշտանում, յափշտակված է, կարծես այժմ էլ լսում է հրաշագործ ձայնը և պատասխանում է նրան. «Այո՛, որդի, ես լաց չեմ լինի, որովհետև դու զոհ ես»:

Եւ նրան առանց սուգի, առանց երկիւղի, բայց ջերմ սիրով, նայում է Գայիանէն, որքան շատ է նայում, բայց չէ կշտանում:

Նա հիւանդ չէր, բայց նրան պառկեցրել էին անկողնում: Դրանով էին առ այժմ վերջացել նրա վրա գործադրած մի շարք բռնութիւնները: Առաջինը սկսվել էր այն գիշերից յետոյ, երբ նա և Ջալալը տեսնվեցան միմեանց հետ, բաց արին իրանց սրտերը: Դեռ նոր էր լուսացել այդ գիշերը, դեռ վաղ առաւօտ էր: Բայց Աննա-խաթունը արդէն գիտէր ամեն ինչ: Նա թռաւ իր աղջկայ մօտ, յարձակվեց նրա վրա, գործի դնելով իր բոլոր զէնքերը—յանդիմանութիւն, անէծք, արտասունք, նոյն իսկ հայհոյանքներ և մինչև իսկ բռունցքներ... Յանդուգն աղջկայ բոլոր արարքները կարելի էր տանել, բայց այն, որ նա դուրս էր եկել, երևացել բէկի աչքին, կատաղութեան վերջին աստիճանին էր հասցնում խստապահանջ մօրը: Մէհրիին նա աչքից գցել էր, ուղղակի հրամայել էր կորչել: Բայց այդքան հեշտ չէր վերջացնել գործը Գայիանէի հետ: Մի քանի անգամ սպառնաց փակել նրան մութ սենեակի մէջ, օրերով զրկել հացից: Մի քանի անգամ էլ նրա լեզուն կապվեց, խիստ խօսք չը գտաւ արտասանելու, և նա մնաց կանգնած, դողում էր, ուզում էր իր աչքերը պայթեցնել, չպրտել նրա դէմքին...

Գայիանէն զիջանում էր այդ բոլորին, նոյն իսկ դիմադրում էր, մի մի էլ պատասխանում էր: Բայց յանկարծ մէջ նետվեց մի անակնկալ, սարսափելի հանգամանք. մայրը յայտնեց որ բոլոր տեղեկութիւնները իրան հաղորդել էր... Ջալալը: Նա պատմել էր ամեն ինչ, որ տեղի էր ունեցել գիշերային տեսակցութեան ժամանակ, չէր թագցրել ոչ մի մանրամասնութիւն, ոչ մի խօսք: Առանց այդ էլ Գայիանէն փշրվածի էր նման, յոգնած էր, յուսահատ. այդ պատճառով էր նա կանգնել անկիւնում, յենվել էր պատերին և

տերազմական ոյժը չէ. դիմացկանութիւնը պետութեան ներքին բարեկարգութիւնից է բղխում: Իսկ Թիւրքիան այդ կողմից անյուսալի դրութեան մէջ էր դեռ ներկայ դարի սկզբից: Եւրոպայի բարեհաճութիւնը պահպանում էր այդ ախտաւոր, քայքայված կազմակերպութիւնը, բայց այն, ինչ կարողանում է անել Եւրոպան, չէ կարող անել երեքպետեան դաշնակցութիւնը: Թիւրքիան երբեք չի մտնի առաջնակարգ պետութիւնների շարքը: Այդ փաստը ապացոյցների կարօտ չէ:

Այն ժամանակ, երբ խօսում են Թիւրք-գերմանական դաշնակցութեան մասին, երբ հաւատացնում են որ Վիլհելմ կայսրը մտադիր է Թիւրքիան դարձնել առաջնակարգ ռազմիկ պետութիւն, երեւում են նշաններ, որոնք ցոյց են տալիս որ այդ չորացած, կենդանութեան հիւթերից զրկված պետութեան դատավճիռը վաղուց է կարդացել պատմութիւնը: Թիւրքիան ուզում էր նոր զինւորական պատրաստութիւններ տեսնել, Ռուսաստանը յիշեցրեց որ պէտք է տալ պատերազմական տուգանքը, որ մնում է 1878 թւից: Դա մի զգաստացնող միջոց էր, որ ցոյց կը տայ Թիւրքիային իր պատշաճ տեղը: Պակաս խրատական չէր այն դասը, որ տուեց Աւստրիան: Մի առեւտրական գործակալի պատճառով նա ստիպեց Թիւրք կառավարութեան մի շարք այնպիսի բաւարարութիւններ տալ, որոնք յամենայն դէպս չեն վկայում թէ Թիւրքիան անկախ մեծ պետութիւն է: Կրուպի թնդանօթները ի՞նչպէս պիտի բուժեն այդպիսի մի թշուառ, կիսակենդան հիւանդին: Վիլհելմ կայսրը իր բոլոր մոդեռնական տենդերով կարո՞ղ է փոխել Թիւրքիայի ճակատագիրը, ազատել նրան վերջնական անկումից, որ պատրաստվում է երկու հարիւր տարիների ընթացքում: Չենք հաւատում. պատմութեան դատավճիռը անջնջելի է:

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ԿԱՐԻՔ

Ռուսաց մամուլի օրգանների մի մասը համակրութեամբ չէ վերաբերվում դէպի այն մեծ ծախսերը, որ անում է կառավարութիւնը երկաթուղային ցանցը ընդարձակելու համար: Այդ օրգանները կարծում են, որ կարելի է շատ տեղերում երկաթուղիների շինութիւնը յետաձգել՝ բաւականանալով եղած գծերով և պետական միջոցների մի մասը ծախսել ուրիշ աւելի կարեւոր պէտքերի վրա: Մի քանի հրապարակախօսներ էլ, առարկելով, որ երկաթուղիների շնորհով առանձին ոյժ է ստանում կապիտալիզմի զարգացումը, համարում են երկաթուղային ցանցի մեծանալը՝ ընդհանուր տնտեսական հայեցակէտից՝ նոյն իսկ վտանգաւոր, և ուրեմն անհամակրելի: Պետական վերջին բիւջէտի մէջ երկաթուղիների համար որոշած ծախքը մեծ տեղ է բռնում և դա առիթ է տալիս նոյն առարկութիւնների նորից կրկնվելուն:

Մենք բոլորովին ուրիշ տեսակէտ ունենք այդ խնդրի վրա և համարում ենք երկաթուղային ցանցի ընդարձակումը շատ օգտաւէտ, իսկ մասնաւորապէս Անդրկովկասի համար՝ անհրաժեշտ: Հաղորդակցութեան ճանապարհների բացակայութիւնը, որ յատուկ է ներկայումս այնպիսի կիսավայրենի երկիրներին, ինչպէս են Պարսկաստանը և Թիւրքիան, դժուարացրել էր մեզանում մարդկանց երթեւեկութիւնը և շփումը, և այդպիսով արգելք դարձել մտքերի աւելի ընդարձակ փոխանակութեան: Չը նայելով մեր ճանապարհների աննախանձելի դրութեան, նա համեմատելով մեր սահմանակից երկիրների հետ, արդէն մեծ առաջադիմութիւն է արել և մենք զգում ենք, թէ որքան բարերար հետեւանքներ ունի հաղորդակցութեան յարմարութիւնների մեծանալը:

Մեր դարի քաղաքակրթութեան ամենամեծ դրդիչներից մէկը եղել է շոգիի գործադրութիւնը թէ ցամաքի և թէ ջրի վրա երթեւեկութեան համար, և նոյն քաղաքակրթութեան բնորոշ գծերից մէկն է մարդկանց և ազգերի հեշտացրած մօտիկ շփումը, որին մեծապէս նպաստել են երկաթուղին և շոգենաւը: Ամէն մի փակտոր, որ ուժեղացնում է մարդկանց շփումը և մտքերի փոխանակութիւնը, ինչպէս են՝ մամուլը, մարդկանց համախմբվելը հասարակական հիմնարկութիւններում, յարմար պօստային կարգերը, ուժգին կերպով նըպաստում են ժողովրդի առաջադիմութեան և կազմում այն երկրորդ մեծագոյն դըպրոցը, որ անմիջապէս կապված է կեանքի հետ և անմիջապէս ազդում է նրա վրա իր բոլոր զօրութեամբ: Երկաթուղին էլ այդ փոխադարձ շփման և յարաբերութեան նպաստող ոյժերից մէկն է և այդ պատճառով շատ ցանկալի է: Տնտեսական անկանոնութեան և կապիտալիզմի զարգացման պատճառները պէտք է որոնել ուրիշ պայմանների և ոչ թէ երկաթուղային ցանցի մեծանալու մէջ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՐԷՑՕՐ

XXVII

Ամէն բան չափ ու սահման ունի, բայց խըմբագիր պ. Վելիչկոյի հայատեացութիւնը: Փաստը, յօդվածը, վերջապէս ստախօսական ինչ կոչնի, երբ մարդը վճռել է նոյն իսկ առասպելական աբսուրդներ անել, միայն թէ հայերի դէմ լինի և հակահայկական: Ով կարող էր երեւակայել, որ նոյն իսկ հայատեացութեամբ խըմորված մի խմբագիր, ինչպէս է «Кавказъ»ի այժմեան ղեկավար պ. Վելիչկօ, որ բանաստեղծութիւններ է գրում յանուն «ճշմարտի և բարւոյ», որ խօսում է եւրոպական գաղափարների անունից, որ ծոցում ունի բարձր ուսման դիպլօմ, իրան թոյլ կը տայ ասել, որ Թիֆլիսում չը պէտք է հիմնել պօլիտեխնիկում և այն պատճառով, որ նա կը լցվի գլխաւորապէս հայերով, իսկ դա «հազիւ թէ կարելի է յարմար սեպել, ի նկատի ունենալով մի քանի հանգամանքներ...»:

Երեւակայում էք այդպիսի աբսուրդ:

Ամէն տեղ և ամէն ժամանակ պետական լեզուն տարածելու, փոքրիկ ազգութիւնները ասիմիլիացիայի ենթարկելու համար բաց են անում կառավարչական ամէն տեսակ դպրոցներ, աշխատում են գրաւել օտարազգիներին այդ դպրոցները, ոչ մի ջանք չեն խնայում պետական դըպրոցների մէջ միացնելու և ձուլելու բոլոր ազգերի երիտասարդութիւնը, իսկ այժմ դուրս է գալիս, պ. Վելիչկոյի կարծիքով, որ հայերի մեծ թւով պոլիտեխնիկում մտնելը վնասակար և գուցէ նոյն իսկ վտանգաւոր է պետական շահերի տեսակէտից: Եթէ այդպէս դատենք, ուրեմն հայ պատանիների և օրիորդների մտնելը պետական արական և իգական գիմնազիաները, հայ երեխաների յաճախելը քաղաքային և գաւառական դպրոցները, վերջապէս հայերի ձգտումը ուսում առնել, սովորել ռուսաց լեզուն, ծանօթանալ ռուսաց գրականութեան,—նոյնպէս վտանգաւոր և սպառնալի է պետութեան համար: Ergo՝ հայը չը պէտք է դպրոց յաճախի, չը պէտք է ռուսերէն սովորի, չը պէտք է ծանօթանայ բարձրագոյն տեխնիկական գիտութիւնների հետ, այլ պիտի մնայ վայրենի, անկիրթ, տգէտ, և ապրուստ ճարելու համար՝ պէտք է աւազակութիւններ անի, գիւղեր թալանի և պլխտամներ ըսպանի...

Բայց հերիք է: Անմտութիւն է, ճշմարիտ, լուրջ պօլեմիկ մղել այնպիսի մտքերի դէմ, ինչպէս մեր կիսապաշտօնական օրգանի էջերում արտայայտված այդ ծայրահեղ աբսուրդն է, և կամ այնպիսի նախատրամադրված, ոտից մինչև գլուխ հակահայկական զգացմունքներով ներշնչված հրապարակախօսների դէմ, ինչպէս է պ. Վելիչկօ. այդպիսի մտքերը և այդ տեսակ գըրողները միմիայն մի բանի են արժանի,—անուշադրութեան և կամ ծաղրական թերթերի ֆելիետոնիստների սրամտութիւններին: Եւ այդ այն պարզ պատճառով, որ այսօրվայ աբսուրդից յետոյ, ոչ ոք երաշխաւոր չէ, որ նոյն պ. Վելիչկօ կամ նրա նման մի «հայրենասէր» չի սկըսի քարոզել, թէ հայերին պէտք է աքսորել Կովկասից, և կամ Անդրկովկասի ռուսները պէտք է ոչ հաց ուտեն և ոչ միս, որովհետեւ այդ հացը ցանել են հայ-գիւղացիները, իսկ միսն էլ վաճառում են հայ-մսագործները...

Այդ յիմարութեան դէմ աստուածներն էլ անզօր են. ինչ կարող ենք անել մենք, հասարակ մահկանացուներս:

Խ. Մալումեան

ՌՈՒՍԱՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

II

Զլատովրատսկի

Վաղը, նոյեմբերի 16-ին, Մոսկվայում տօնելու են ռուս ամենահամակրելի տաղանդներից մէկի՝ Նիկոլայ Զլատովրատսկու գրականական գործունէութեան երեսնամեակը: Յարգելի յօբելեարի կեանքը հարուստ չէ աչքի ընկնող արտաքին դէպքերով: Այդ կողմից նրա կենսագրութիւնը չէ կարող հետաքրքրութիւն ներկայացնել ընթերցողների համար: Աւելորդ չենք համարում սակայն յիշել այստեղ, որ նա ծնվել է 1845 թւին, և գիմնազիան աւարտելուց յետոյ եղել է ազատ լսող Մոսկվայի համալսարանում, իսկ յետոյ մտել է Պետերբուրգի տեխնօլօգիական ինստիտուտը, որի դասընթացքը, հանգամանքների բերմամբ, չէ կարողացել աւարտել:

Զլատովրատսկին ռուսաց գրականութեան մէջ ունի իր առանձին և բաւական նշանաւոր տեղը: Մեծ տաղանդ համարվել նա չէ կարող. աւարտված, լրացած գեղարուեստական երկ նա չէ ստեղծել, բայց իբրև նարօդնիկ-բելլետրիստ նա ամենախոշոր գրողն է Գլեբ Ուսպենսկուց յետոյ, և այն ժամանակ (եօթանասնական թւերին և ութսունական թւերի սկզբին), երբ ռուս առաջաւոր ինտելլիգենցիայի մեծ մասը գրաւված էր նարօդնիկական իդէալներով, նա մեծ ազդեցութիւն ունէր ռուս երիտասարդութեան վրա:

Նարօդնիկութիւն կոչվում է այն ուղղութիւնը, որ իր իդէալները փնտռում է ժողովրդի կեանքի հիմքերի մէջ: Այդ ուղղութեան մասին մենք մանրամասն կը խօսենք մի ուրիշ անգամ, իսկ այժմ կը նկատենք միայն, որ Զլատովրատսկին նարօդնիկների մէջ աչքի է ընկնում իբրև ժողովրդական կեանքը անպայման իդէալացնող: Մենք նարօդնիկ չենք և մասնաւորապէս սխալ ենք համարում և մասամբ վնասակար Զլատովրատսկու տենդենցիան՝ իդէալացնել ժողովրդական կեանքը, բայց չենք կարող չը խոստովանել այն ազնուացուցիչ և ոգեւորիչ ազդեցութիւնը, որ ունենում են Զլատովրատսկու գրուածքները ընթերցողների վրա: Դուք կարդում էք այդ կէս-վիպական, կէս-հրապարակախօսական գրուածքները, օրինակ «Крестьяне-Присяжные», «Устои», «Деревенскія будни»,

---

այդպէս պաշտպանվում էր: Ջալալի արարքը կապեց նրա լեզուն, թոյլ չը տուեց մի խօսք անգամ արտասանել: Նա թուլացաւ, ընկաւ ծնկների վրա, ձեռքերով ծածկեց իր դէմքը, որի վրա իջել էր մեռելային գունատութիւն: Մի ինչ որ տաք բան, եռացող հեղուկի նման, նախ ցած վազեց նրա մէջքով, ապա խեղդեց կոկորդը, խըփեց գլխին ու պտոյտներ գործեց այնտեղ... Նա վայր ընկաւ: Ջղային դողը սաստիկ ցնցում էր նրան...

Առաջին վայրկեաններում չը զգարեց մօր անէծքների տարափը: Աննա-խաթունը մինչև անգամ գոհ էր որ իր խօսքը այդպէս սաստիկ ազդեց: Բայց յանկարծ կատաղութեան մէջ գլուխ բարձրացրեց մօր զգացմունքը. Նա մոռացրեց ամէն ինչ, հասկացրեց որ այդ դիակը Գայիանէն է: Եւ մի ակնթարթում հայհոյանքները տեղի տուին փաղաքշանքներին: Աննա-խաթունը գրկեց նրան, բարձրացրեց, իր դէմքը քսեց նրա դէմքին: Բայց ոչ գգուանքները, ոչ յուսահատ աղաղակները ազդեցութիւն չարին. աղջիկը դողում էր, արտասանում էր անկապ խօսքեր: Հարկաւոր եղաւ մարդ կանչել: Սովորական ժամին եկաւ և կոյս Հեղինէն: Նա գլուխը ղօղացնելով լսեց ամէն ինչ, զայրացաւ, անիծեց աշխարհը, անիծեց մարդկանց: Այդ յուզված դրութեան մէջ նա չը նկատեց, որ Գայիանէի վրա գործադրվում են մի շարք բժշկական միջոցներ. ջուր էին սրսկում դէմքին, շփում, ձգձգում էին մարմինը, բըռնում էին ականջների մէջ, ուզում էին զօռով բաց անել բերանը: Նա դադարեցրեց այդ բոլոր գործողութիւնները, հրամայեց ամէնքին հեռանալ և պահեց միայն Աննա-խաթունին: Ապա երկու հոգով փոխեցին անկողինը և Գայիանէին պառկեցրին նրա մէջ: Դա բարերար միջոց էր. հիւանդին միայն հանգստութիւն էր հարկաւոր և րոպէ չանցած՝ նա ընկաւ խոր քնի մէջ: Հեղինէն չոքեց նրա գլխի մօտ, ձեռքը դրեց ճակատին և սկսեց հանդարտ կերպով ինչ որ աղօթք մրմնջալ: Այդ րոպէից նա ձեռք առաւ բոլոր կարգադրութիւնները այդ տան մէջ: Աննա-խաթունը ինքը տուեց կատարեալ իրաւունք. նա լուռ էր, գլուխ կորցրած, կուչ եկաւ իր աղջկայ կողքին և սկսեց ինքն իրան տանջել, կեղեքել...

Նոյն օրը երեկոյեան Գայիանէն բաց արաւ աչքերը, մինչև անգամ խօսեց: Իսկ Հեղինէն կատարեց մի գործ, որ ահով լցրեց ամբողջ տունը և ցոյց տուեց թէ որքան ծանր են բարդված հանգամանքները, մի և նոյն ժամանակ թէ որքան մեծ է կուսանոցի սէրը դէպի մելիքի ընտանիքը. Հեղինէն բերեց Տիրամօր պատկերը, դրեց պատի մէջ շինած պահարանում, նախապէս ծածկելով այդ տեղը մետաքսէ թաշկինակներով: Դա կուսանոցի ամենանշանաւոր սրբութիւնն էր: Քսան և հինգ տարի այդ օրից առաջ երկու հայ մարդիկ, մէկը աշխարհական—Իսրայէլ Օրի, իսկ միւսը հոգեւորական—Մինաս վարդապետ դիմումներ էին անում Եւրոպայի և Ռուսաստանի արքունիքներին, հրաւիրելով քրիստոնեայ պետութիւնների ուշադրութիւնը Հայաստանի և մասնաւորապէս Ղարաբաղի վրա: Ոգեւորութեան, գեղեցիկ յոյսերի ժամանակ էին այն տարիները: Ամէն տեղ հայ պատգամաւորները գտնում էին համակրութիւն, քաջալերութիւն: Այդ քրիստոնէական բարեկամութեան նշաններից մէկն էր այն պատկերը, որ Բաւարիայի իշխանական մի տուն ընծայեց Օրիին: Իբրև ազատութեան գործի մի մեծ առհաւատչեայ, պատկերը ուղարկվեց Գանձասարի վանքը, ուր տեղի էին ունենում մելիքների ժողովները: Հարկաւոր էր որ նա այդտեղ էլ մնայ. բայց Մելիք-Յուսէֆը խնդրեց ընծայել Վարանդայի կուսանոցին, և ոչ ոք չընդիմացաւ նրան: Քսան և հինգ տարի Տիրամայրը աշխարհից հրաժարված կոյսերի պաշտամունքի առարկան էր և, ինչպէս պատմում էին այդ միանձնուհիները, շատ անգամ էր հրաշքներ ցոյց տուել, այդ պատճառով էլ բազմաթիւ ուխտաւորներ ունէր գիւղի մէջ:

Այժմ նա, բոլոր վշտացածների մայրը, պիտի ողորմութիւն անէր մելիքի աղջկան: Հեղինէն չոքեց նրա առաջ, կարդաց Աւետարանի բժշկութեան գլուխները, ապա անցաւ Նարեկի ամենազօրաւոր տեղերին: Աշխարհի մէջ ինչ դեղ ու դարման կարող էր համեմատվել այդ աղօթքների հետ: Մինչ Հեղինէն ատում էր բժիշկներին, մինչ ծաղրում էր նրանց դեղերը. նա գիտէր որ մարդը ոչինչ է, որ նա չէ կարող նոյն իսկ մի աննշան շիւղ ստեղծել. ապա ինչպէս կարող էր այդ չնչին ճիճուն առողջութիւն տալ, մի բան, որ միմիայն բարերար Աստուծու ողորմութիւնն է: Նա որոշել էր երեք օր պահել Տիրամօր պատկերը հիւանդի մօտ:

Երկրորդ օրը Գայիանէն, հակառակ իր կամքին, մնաց անկողնում: Աննա-խաթունը նրա մօտ էր, արտասուք և աղաչանք չէր խնայում իր աղջկայ «քարացած սիրտը» (այդպէս էր նա անւանում) կակղացնելու համար: Իզուր նա աշխատում էր Ջալալի անունը հաշտեցնել աղջկայ ականջների հետ: Մի անգամ նա անզգուշութիւն ունեցաւ յայտնելու, որ երիտասարդը շատ է տանջվում, շատ է խնդրում որ իրան թոյլ տան տեսնել Գայիանէին, իմանալ նրա դրութիւնը: Աղջկայ հանգիստ դէմքի վրա երեւաց մի հիւանդոտ, տանջող ծամածռութիւն, որ սարսափ և յուսահատութիւն էր ցոյց տալիս, և մօրը այնպէս թւաց թէ նորից սկսվում է երէկվայ ցաւը: Նա հարկադրված էր հանգստացնել նրան, հաւատացնելով որ Ջալալի ցանկութիւնը չի կատարվի. բայց որքան արտասուք ծորացին դրա փոխարէն նրա աչքերից...

Այդքանը քիչ էր, դրսից եկան նոր ցաւեր: Բէկը խօսել էր մելիքի տան մասին, յանկարծ սկսել էր դժգոհութիւն յայտնել, որ այդ տունը շատ հպարտ, փակված է մնում, չէ ճանաչում իրան, բէկին, և մեծարել չը գիտէ: Լուրը բերել էր Շահնազարը. նա պատմեց հաճութեամբ, ուրախ էր, ասում էր թէ շուտով ինքը, բէկը, կը գայ իրանց տուն: Աննա-խաթունը միայն այդ ժամանակ հասկացաւ, որ մելիքի տունը փակված չէր, առանձնացած չէր, այլ մօտիկ յարաբերութիւններ ունէր նրանց հետ, որոնցից ինքը այնքան վախենում էր... Այդ տղան... միշտ գնում էր զինուորների մօտ, բայց հասկանո՞ւմ էր որ ոչինչ չը պէտք է խօսել... Եւ նա յանկարծ խելագարի նման յարձակվեց, բռնեց իր որդուն. բայց կատաղութիւն չը կար նրա մէջ. նա չը խփեց, վատ խօսք չասաց... Սկսեց արտասուքներից դողացող ձայնով աղաչել նրան, որ ոչինչ չասէ տան մասին, չասէ թէ ով կայ այստեղ և ինչ են անում... Նա չը համարձակվեց հարցնել թէ արդեօք մինչև այդ օրը Շահնազարը որ և իցէ բան ասել է թէ ոչ... Այդ հարցի պատասխանին նա չէր գիմանայ, ուստի խնդրում էր, աղաչում էր միայն ապագայի մասին: Թշուառ կին: Նա դեռ յոյս ունէր, դեռ խաբում էր իրան... Բաւական չէր որ բէկը տեսել էր Գայիանէին. նա դեռ կարող էր չիմանալ թէ ով է իր տեսածը, ում աղջիկն է... Մարդու սրտի համար երբեմն ինչ մեծ մխիթարութիւն է նոյն իսկ ակնյայտ անհեթեթութիւնը...

Երեկոյեան Հեղինէն չը կարողացաւ պահել իր զարմանքը, երբ տեսաւ մելիքի կնոջը. նա էլ հիւանդ էր, երկու օրվայ մէջ բոլորովին հալվել էր: Իսկ երբ նրա բերանից լսեց թէ ինչ լուր է

զգում էք փիլիսոփայական մտքի, լուրջ անալիզի թուլութիւնը, նկատում էք չափազանցութիւններ, նկատում էք միակողմանիութիւն, բայց չէք կարողանում չը յափշտակուել այն անկեղծ ժողովրդասիրութեամբ, որով թափանցված է գրուածքի իւրաքանչիւր տողը, չէք կարողանում չը սիրել այն հեղինակին, որ այդպէս ուժով խփում է ձեր սրտի ամենաիդէալական լարերին, որ զարթեցնում է ձեր մէջ հաւատ դէպի մարդկային բնաւորութեան լաւագոյն կողմերը:

Նարօդնիկների, մանաւանդ Զլատօվրատսկու միակողմանիութիւնը նրանումն է, որ նրանք խօսում են միայն պարտականութիւնների մասին և ուշադրութիւն չեն դարձնում իրաւունքների վրա, որ նրանք զարթեցնում են ընթերցողների խիղճը, բայց քնած են թողնում նրանից արժանապատուութեան զգացմունքը, որ նրանք ինտելիգենտներին ներշնչում են սէր դէպի ժողովուրդը, բայց ինքնագիտակցութիւն չեն զարթեցնում այդ նոյն ժողովրդի մէջ:

Այդ կողմից նարօդնիկութիւնը միանգամայն հակառակ է զուտ լիբերալութեան, որ մարդկանց մէջ զարթեցնում է ոչ այնքան ալտրուիստական, ընկերասիրական, որքան ազատասիրական ձգտումներ, որ բարձր դասելով անհատի անհատականութիւնը, դէմ է մինչև անգամ պետութեան միջամտութեան յօգուտ բանուորների, և դաւանում է քաղաքատնտեսական laissez faire, laissez passer սկզբունքը: Այդ ուղղութեան օրգանն է մի չնչին տարբերութեամբ «Вѣстникъ Европы» ամսագիրը, որի խմբագիր Ստասիւլևիչի գիտնական-գրականական գործունէութեան յիսնամեակը տօնեց նորերս ռուս առաջադիմական հասարակութիւնը (տես «Մշակ» № 132), համոզված լինելով, որ բոլոր ազնիւ ժողովրդասիրական ուղղութիւնները զանազան ճանապարհներով տանում են դէպի ժողովրդի բարօրութիւնը:

Այդպիսի ուղղութեան ներկայացուցիչ է Ստասիւլևիչ. այդպիսի ուղղութեան ներկայացուցիչ է և Զլատօվրատսկի: Նրանք երկուսն էլ երկար տարիներ ազնիւ կերպով աշխատել են ռուս ժողովրդի բարօրութեան համար: Հայ առաջադիմականները կարող են միմիայն յարգանքի և համակրութեան զգացմունքով վերաբերուել դէպի այդպիսի գործիչներ: Տ. Ց.

«ԲԸ ՇԱՊԿԱ ԼԷԽՆ»

(Թղթակցութիւն)

Թէպէտ պրիստաւ Մանասարիկու սպանման դէպքը պատահել է Էջմիածնի գաւառում, բայց նրա սպանվելուց երկու օր յետոյ՝ ամբողջ Սուրմալու գաւառում առակի կերպով տարածվեցին «Բը շապկա լէխն» քրդերէն բառերը, որ նշանակում է՝ «գլխարկին խփէք», այսինքն այն անձին խփէք, որը պաշտօնական գլխարկ է կրում: Քրդերը և Թուրքերը պետական ծառայողների պաշտօնական գլխարկներին «շապկա» են կոչում: Ցամառ կերպով պատմում են, որ պրիստաւ Մանասարիկուն սպանելու գործում մեծ դեր են խաղացել հէնց նրան օգնութեան գնացած ռուսահպատակ քրդերը. և իբր թէ, երբ մերոնք պատահել են աւազակներին, պրիստաւին ընկերացած մի ինչ որ քիւրդ ազա տուել է՝ «բը շապկա լէխն». դրանից յետոյ անմիջապէս բռնվել է պրիստաւը և վիրաւորվել է դրագիրը. երկուսն էլ «շապկա» էին կրում:

Պատմում են, որ պրիստաւ Մանասարիկին սաստիկ սանձահարած էր պահում քրդերին, մանաւանդ այն դէպքում, երբ քրդերը ինքնագլուխ արածացնում էին միւս խաղաղ երկրագործների ցանքերը, խոտատեղերը, արօտները և այլն: Եւ հէնց այդ պատճառով քրդերը թշնամութիւն էին տածում դէպի այդ արդարամիտ պրիստաւը: Եւ իսկապէս, եթէ մանրամասն տեղեկացրվի այն վնասները, որ այդ բարբարոս քրդերը պատճառում են միւս խաղաղ երկրագործներին, կը տեսնենք, որ դա չափ չունի: Մենք անձամբ գիտենք քրդերի այդօրինակ վնասները և այն էլ այն քրդերի, որոնք պարտաւոր էին արգելել այդպիսի վնասները: Ալիքուչակի հասարակութեան տանուտէրը, Հասան աղա Շամշադինով, իր գիւղացիների հետ ամառը չւում է եյլաղները: Քանի օրում նրանք արածացրին իրանց սահմանից դուրս՝ չորս հարիւր գետնատեղի արօտատեղ, եօթ հազար խուրձ խոտատեղ, ցորենի և գարու տասն և մէկ արտ: Եւ այդ վնասները բռնութեամբ անցան, որովհետև... Հասկանալի է, որ այդպիսի բարբարոսութիւնները սանձահարող պաշտօնեաները ատելի կը լինեն քրդերին, և նրանք չեն հրաժարվի ամարդի միջոցներով վրէժ լուծելուց:

Երևանի նահանգի և Թիւրքիայի քրդերը բարեկամական յարաբերութիւններ ունեն միմեանց հետ. այդ կապերը պահպանվում են Սուրմալու գաւառի Ամա, Մուչա, Օրչմիչ և Սօլախա գիւղերի քրդերի միջոցով, որոնք գտնվում են ռուս-թիւրքական սահմանին շատ մօտ, իսկ այդ բոլորի ղեկավարներն են Օրգով գիւղի աղբեցիկ քրդերը: Մի քանի օր առաջ ռուսահպատակ մի թուրք և երեք քիւրդ, վերադառնալով Ամա գիւղից, կողոպտվում են սահմանի մօտ՝ թիւրքահպատակ աւազակների ձեռքով, սակայն կողոպտվելուց քանի մի ժամ յետոյ՝ ամեցի քրդերը աւազակներից յետ են առնում իրանց ապրանքը, իսկ թուրքի ապրանքը գնում է անվերադառնալի կերպով: Փաստը պերճախօս է, իսկ օրինակներ կարելի է ցոյց տալ մեծ թւով:

Բաւական է յիշել, որ Սուրմալու գաւառի կէս մասը, որ աւելի մօտ է սահմանին, ահա չորս տարի է, ենթակայ է արտասահմանի աւազակների ասպատակութեանը. բայց միշտ տուժողները են՝—եզիդիներ, թուրքեր և հայեր. մուսուլման քրդի կողոպտվելու համարեա դէպք չէ եղել. իսկ եթէ սխալմամբ կողոպտվել է ռուսահպատակ մի որ և է մուսուլման քիւրդ, նա շատ դիւրութեամբ յետ է առացել կողոպտված ապրանքը: Իսկ միւս ազգութիւններից յափշտակված ապրանքը կամ բոլորովին յետ չէ առացվել, կամ առացվածը շատ չնչին բան է եղել: Աչալուրջ քննութիւնը կարող է պարզել, որ Թիւրքիայից Սուրմալու գաւառը արշաւող բոլոր աւազակային խմբերի առաջնորդները տեղացի մուսուլման քրդերն են, որոնք օգտվում են վերոյիշեալ հինգ գիւղերից ստացած յարմարութիւններով: Եթէ այս խնդրի վրա լուրջ ուշադրութիւն չը դարձնվի կառավարութեան կողմից, «բը շապկա լէխն» դեռ էլի կարող է պատահել:

Յովհ. Խօջաէյնաթեանց

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆ—ՊԱՆԴՈՒԽՏՆԵՐ

Վերջերս թիւրքահայ պանդուխտները երևում են ամեն տեղ, նոյն իսկ իւրաքանչիւր հայ գիւղի անկիւնում: Նրանք ոչ մի հաստատ օթևան չունենալով մուրալով անցնում են գիւղից գիւղ, գաւառից գաւառ, նահանգից նահանգ: Հարցնում էք նրանց թէ՝ ուր են գնում. պատասխանում են՝ Երևանից Թիֆլիս, ոմանք՝ Իգդիրից Բագու և ընդհակառակն, ոմանք՝ Էջմիածնից Գանձակ և ոմանք իրանք էլ չը գիտեն՝ ուր... Այդ տեսակէտից, մեր խեղճ թիւրքահայ եղբայրները այժմ իսկապէս թափառում են՝ անշուշտ մի կտոր հաց ճարելու, որը պակասում է նրանց՝ իրանց երեխաների քաղցը յագեցնելու համար...

Այդ պանդուխտները, որ այժմ թափառական պրօլետարիատի տիպն են ներկայացնում, կարգին հագուստ չունենալով, բոլորովին մերկ են, բոկոտն: Շրջելով օրն ի բուն ցեխի ու ձիւնի մէջ, նրանք աղաչաւոր հայեացքներով, հազար ու մի օրհնանք բերաններին՝ մաշում են հարուստ տների չէմքերը, որպէս զի իրանց ընտանիքի օրապահիկը ձեռք բերեն, թէկուզ ամենադառն միջոցներով, մուրացկանութեամբ:

Ահա հայ թափառական երկու որբիկներ, քոյր ու եղբայր, իրար ձեռքից բռնած՝ կանգնում են մի վաճառատան դրան առաջ: Քրոջ վզից կախ է ընկած կաւէ մի փոքրիկ տոպրակ՝ մէջը մի քանի կտոր չոր հաց. նրանք դեռ լուռ կանգնած՝ չեն վստահանում ձայն ծպտուն հանել: Խանութպանի հարցին թէ՝ «հը, ինչ էք ուզում». մուրացիկ աղջիկը պատասխանում է՝ «Եթում ձմեր ենք. փայ ենք ուզում»: «Հա՛ տ. Աստուած տայ»—պատասխանում է խանութպանը—գնացէք. բաւական է ղահլներս տանէք»: Այդ կոշտ խօսքերից յետոյ աղջկայ եղբայրը փսփսաց քրոջ ականջին.—«Երթանք, Գուլօ, Աստուած տայ՝ կըսէ»: «Կատու էլ զանգին հարուստ տեղ՝ ուր երթանք, մինչ քոյրը եղբօրը, «Աստուած տայ» ասելով կեղնի. խաղար դուռչի տէր են. մենք կապէկըմ կուզենք»: Բայց որքան թանգ է նըստում այդ մի կոպէկը խեղճ հայ—որբերին, որքան ծանր է մարսվում այդ սև գրօշի գինը նրանց սոված փորում—այդ կերևակայէ մեզնից իւրաքանչիւրը:—Նա այդ գրօշի գինը ճաշակում է արիւն արտասունքի հետ միասին... Ուրիշ ճար չունի: Թէպէտ նա մինչև իսկ բարոյական իրաւունք ունի պահանջելու իր ռուսահայ եղբայրներից օրական պարէնը, սակայն նրա պահանջը, նրա խուլ բողոքը ոչ ոքի ականջի վրա չէ ներգործում այժմ, որովհետև մեզանից շատերի սրտում արդէն քարացել է բարոյական պարտաճանաչութեան զգացմունքը: Գ. Ս.

ՀԱՅՈՑ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԲԱԳՒՈՒՄ

Նոյեմբերի 10-ին. „Արդիւնաւոր պաշտօն", կոմեդիա 4 գործ. հեղինակ. Օստրօվսկու, թարգման. Ա. Մանուէլեանի: „Պամպարդուլի պանդօկը", վօդեվիլ, թարգ. իտալերէնից Թուրեանի.

Օստրօվսկու այդ կոմեդիան հազիւ թէ որ և իցէ ժամանակ կորցնի իր հետաքրքրութիւնը—մարդկային կեանքի, մանաւորապէս երիտասարդութեան վերաբերեալ հոգեկան այնպիսի վայրկեան է չօշափած նրանում: Բայց կարծես այդ կողմից բագուեցիները բացառութիւն կազմելիս լինեն: Հէնց այդ օրը համեմատաբար շատ քիչ էր հասարակութիւնը: Գուցէ քիչ չէին այնպիսիները, որոնք վախենում էին, որ չը լինի թէ իրանց հետ կրկնվի մի և նոյն տեսարանը, ինչ որ Համլետի հօրեղբօր հետ, այն ժամանակ, երբ Ժադով յուզված գոչում է՝ «Մնաք բարեաւ իմ փայփայած վեհ գաղափարներ, մնաք բարեաւ ինձ տուած դասեր... գնանք, գնանք այժմ արդիւնաւոր պաշտօն խնդրելու»: Բայց ինչ ենք ասում, գուցէ շատերը իսկի մնաս բարեաւ էլ չեն արել իրանց փայփայած գաղափարներին, այլ այնպէս, առանց նկատելու անցել են Ժադովի դրութիւնից Իսզօվի դրութեան: Միշտ լսում ենք գանգատներ և գանգատներ, թէ կեանքը ձանձրալի է այս քաղաքում, տնտեսականից դուրս ոչ մի հետաքրքրող երևոյթ չը կայ: Բայց և այնպէս մի այնպիսի պիէսի ներկայացումը, ինչպիսին «Արդիւնաւոր պաշտօնն է», որի լոկ ընթերցանութիւնը շատ անգամ կարելի է լսել, շատ քիչ հասարակութիւն է գրաւում:

Օստրօվսկու այս պիէսը հանրածանօթ է մեզանում, ուստի ուղղակի կանցնենք խաղին: Պ. Աբելեան՝ Ժադովի դերում աջող էր: Դերասանը գեղեցիկ դրամատիկ ձայն ունի, որը հոգեկան փոթորիկները արտայայտում է և բնական և՛ ազդու: Նրա միմիկան միշտ բնական է. կարելի է վիճել այն մասին թէ այս կամ այն տիպը դերասանը այլ կերպ է հասկացել, բայց չէ նկատվում համարեա, որ յայտնի հոգեկան վայրկեանը կեղծ կերպով արտայայտէր: Նա բնութիւնից առատ նիւթ ունի, որի շնորհիւ կարող

բերել Շահնազարը, ոչինչ խօսք չը գտաւ, այլ շտապեց չոքել պատկերի առաջ: Այս անգամ շատ երկար էր նրա ընթերցանութիւնը, իսկ խըղճալի հառաչանքները, մեղանները աւելի յաճախ էին ընդհատում նրա միանման աղաչաւոր ձայնը:

Երրորդն էր այն երեկոն, երբ մենք առաջին անգամ տեսանք նրան այդ դրութեան մէջ: Երրորդ երեկոյին էլ պիտի վերջանար նրա բժշկութիւնը: Նա տեսաւ որ Գայիանէն այլ ևս ցաւ չունէր, թէև շատ գունատ էր և տխուր: Պաշտօնը սկսելուց առաջ, նա առանձին խօսակցութիւն ունեցաւ Աննա-խաթունի հետ: Նախ ասաց որ մէլիքի կինը այս անգամ աւելի հիւանդ, չորացած ու ջարդված է երևում, հասկացրեց որ դա լաւ չէ, որ մի ամբողջ տուն նրան է նայում: Յետոյ պատմեց որ Ջալալը իր մօտ էր, սաստիկ գանգատվում էր, պահանջում էր վերջացնել: Նա այլ ևս չի թողլ տայ յետաձգել մի գործ, որ ընդամենը մի կամ երկու ժամում կարելի էր վերջացնել: Այստեղ հարսանիք չէ ուզում, այլ միայն իր հարսն է պահանջում. մնացածը, ինչպէս կարգ է, կը կատարվի խաչէնում: Նա համարեա լաց էր լինում, գանգատվում էր որ իրան ոչ ոք չէ խղճում, չէ ուզում իմանալ որ ինքը հանգստութիւն չունի, օր ու գիշեր ոչ մեռած է, ոչ կենդանի. միթէ նրա հասակին վայել է տխրութիւն տեսնել, այն էլ այնպիսի օրերում, երբ ուրախութիւն, քաղցրութիւն պիտի վայելէ...

Վերջին խօսքերի հետ Աննա-խաթունը համաձայնվեց լուռ արտասունքների անընդհատ շիթերով: Իսկ թէ կարելի էր շատ շուտ վերջացնել հարսանիքը, դրա մասին նա չէր էլ մտածել: Ինչ կասեն խաչէնցիները, մանաւանդ ինչ կասէ Ներսէս կաթողիկոսը, եթէ անժամանակ, շտապով կատարվի հարսանիքը... Վարանդայի պատիւը, մէլիքի տան ինքնասիրութիւնը չէին մոռացվում նոյն իսկ այս դրութեան մէջ: Ո՛չ, ինչու խօսել հարսանիքի մասին... Այժմ բաւական էր և այն, որ ամէնքը, բայց մանաւանդ թիւրքերը, իմանան թէ Գայիանէն տէր ունի, նշանած աղջիկ է: Բայց ճիշդ էր դա: Նոյն իսկ եթէ չը լինէին արգելքները, եթէ հարսանիքը կարելի լինէր կատարել վաղը կամ միւս օրը, ինչ անէ մայրը, քանի որ Գայիանէն չէ էլ ուզում լսել Ջալալի անունը...

Հեղինէն ոչինչ չասաց, բայց իր մտքում վճռեց գործադրել վերջին միջոցը և մտաւ Գայիանէի սենեակը:

Երկար ու երկար կարդալուց յետոյ, նա վերկացաւ և նշան արաւ Աննա-խաթունին: Սա իսկոյն դուրս գնաց սենեակից:

Շէմքի մօտ նրա ոտների տակն ընկաւ մի կին, որ անդադար լաց էր լինում: Նա իսկոյն ճանաչեց թէ ով է դա և, ուշադրութիւն չը դարձնելով խեղճի վրա, անցաւ գնաց. բայց նրա հետ միւս սենեակը ընկաւ Մէհրին: Նա էր այդ խեղճ կինը, որ երեք օր փակված էր այս սենեակներից, ուր անց էր կացրել իր կեանքի մեծ մասը. այժմ նա ապրում էր թոնրատանը:

Նա էլ էր կուչ եկել, թշուառացել: Անդադար արտասունք թափելով, թողութիւն էր աղաչում:

—Ներիր, մէլիքի կին, ներիր, ինչպէս ներում ես քո դրան շներին... Մէհրին չի տանի այս ցաւերը... Նա գիտէ որ ինքն է այս բոլորի պատճառը:

Սաստիկ զղջացած, նա խոստովանում էր իր յանցանքը խփելով իր գլխին, կրծքին, անթիւ անգամ մեղայ կանչելով: Իսկ մէլիքի կինը լուռ էր, այս անգամ սիրտ չունեցաւ կրկնելու պառաւի յանցանքը:

—Ինչ անէր Մէհրին, շարունակեց պառաւը.—ես չիմացայ թէ այսպէս կը լինի վերջը... Աշխարհը փոխվել է, մէլիքի կին, իսկ ես կարծում էի թէ չէ փոխվել... Ջահիլները հիմա ուրիշ սիրտ ունեն, ինչեր են ասում, Տէր Աստուած, ինչ բաներ... Ներիր... Մէլիքի գերեզմանի համար ներիր...

Նա առաջ գնաց, ուզում էր չոքել, համբուրել Աննա-խաթունի ոտները, բայց սա թոյլ չը տուեց և ինքն էլ արտասուելով պատուիրեց պառաւին, որ լաց չը լինէ:

Այդ միջոցին Հեղինէն վերջացրեց իր գործը: Արծաթապատ Աւետարանը դնելով Տիրամօր պատկերի առաջ, վառեց նոր մոմեր, մետաքսեայ թաշկինակը կիսով չափ կախեց պահարանի առջևից: Եւ ապա, մօտենալով Գայիանէին, բռնեց նրա ձեռքը, օգնեց որ նա վեր կենայ ու նստէ անկողնի մէջ: Մի վերին աստիճանի ցուրտ ձայնով նա հրամայեց.

—Չոքիր:

Գայիանէն դուրս եկաւ անկողնից ու չոքեց գորգի վրա:

—Կարդա «Անկանիմքը»:

Նա հանդարտ, վշտալի ձայնով կարդաց: Կոյսը չոքեց նրա կողքին և ձեռքը պարզելով դէպի պահարանը, ասաց.

—Տեսնում ես սուրբ Աստուածածինը: Քսան և հինգ տարի է մեր վանքում և ոչ ոք չէ տեսել որ նա չօգնէ իրան դիմողներին: Նա գթառատ մայր է, ողորմած բարեխօս: Կոյրերին, կաղերին բըժշկում է, մխիթարում է սգաւորին: Անթիւ են նրա բարերարութիւնները: Տեսնում ես ինչպէս է նայում երկինքին: Նա միշտ այնտեղի հետ է խօսում և հրեշտակները բերում են վերևից նրա բարեխօսութիւնների պատասխանը: Բայց մի կարծիր թէ բարերար և ողորմած է նա անխտիր ամէնքի համար: Ո՛չ: Մեղաւորը չը պիտի համարձակվի մօտենալ նրան: Բոլոր վատերի, բոլոր չարերի, անհնազանդների համար ոչ մի բարի խօսք չունի նա, այլ ընդհակառակն, պատիժ և տանջանք է բերում երկնքից: Նա քեզ էլ կը պատժէ... Օ՛հ, սարսափով եմ նայում քեզ, իմ խեղճ Գայիանէ: Դու չարի ետևից ես գնում, քո հոգին խլել են դևերը... Դու տանջում ես քո մօրը, տեսա՛ր նրա արտասունքները: Դա ծանր, զարհուրելի մեղք է. դու չես լսում քեզանից մեծերին... Բոլոր գրքերը—Աստուածաշունչը, Աւետարանը, հայրապետների գրուածքները—վայ են տալիս քեզ պէս որդուն... Հասկանո՞ւմ ես...

Գայիանէն նայեց նրա դէմքին և հասկացրեց որ լսում է, խորին ուշադրութեամբ և ակնածութեամբ է լսում:

—Եւ Տիրամայրը քեզ անպատիժ չի թողնի,—շարունակեց նա, երկու խօսքով այդ ուշադրութիւնը գովելուց յետոյ:—Նա քեզ առողջացրեց, նա խնդրեց երկնքից որ քո ցաւերը կորչեն, որպէս զի դու խելքի գաս: Այն ինչ ուշաթափութիւն էր, որ եկաւ քեզ վրա երեք օր առաջ: Չես հասկանում: Սատանան մտել է քո փորը, բայց սուրբերը քեզ խնայեցին, հալածեցին չարերին: Այժմ դու պիտի զղջաս, պիտի ապաշխարես... Աղաչիր Տիրամօրը, որ նա քեզ ողորմութիւն անէ: Պաս պահիր, օրերով ծոմ պահիր, կուրծքդ ծեծիր, արտասունք թափիր, ասա մեղայ, մեղայ... Թէ չէ, սարսափելի ցաւեր կը գան քեզ վրա... Բոլոր սուրբերը երես կը դարձնեն քեզանից և դևերը կը տանջեն քեզ, կայրեն, կը խորովեն... Անհնազանդ որդի... Դու մեղաւոր ես, քո յանցանքին չափ չը կայ...

Նա չոքեչոք առաջ գնաց, տանելով իր հետ Գայիանէին: Նուիրական պահարանը մօտիկից աւելի խոր և ազդու տպաւորութիւն էր գործում. ճրագների անհանգիստ բոցերը կարծես ինչ որ սրբազան, երկնային բաներ էին պատմում: Տիրամայրը կարծես շունչ էր քաշում:

(Կը շարունակուի)

է շարունակ կատարելագործվել։ Պիտի նկատենք միայն առաջ թէ ինչ. մի վայրկեան նրա սիրոյ արտայայտութիւնը, այսպէս ասած, չափազանց ոչ-պլատօնական ձև ունէր. նա իր հայեացքով աւելի շուտով ներկայացնում էր արևելցու սէր, քան թէ կրթված, եւրօպականացած մարդու։ Մեր խօսքը այն վայրկեանի մասին է, երբ նա իր սիրելիի մօտ չոքած, ձեռքը բռնած նայում է նրա վրա։ Աբելեան սիրահարական դերերը խմբի մէջ ամենից լաւ կը կատարի, եթէ աւելի մշակի իր խաղը, այսինքն նրբացնի։ Այս անգամվայ ներկայացման հետաքրքիր կողմը այն էր, որ խմբից երկու հոգի՝ պ. Յարութիւնեան՝ Վիշնեվսկիի դերում և տ. Մէլիքեան՝ Պօլինայի դերում ապացուցեցին, որ կարող են շատ բաւարար կերպով խաղալ, եթէ համապատասխան դերեր ստանձնեն և, կաւելացնենք, երբ լաւ են ուսումնասիրել իրանց դերերը։ Տիկին Մէլիքեանի ձայնը շատ յարմար էր իր ստանձնած դերին. երևում էր, որ դերասանուհին աւելի շնորհք ունի արտայայտելու միամտութիւն և այդ դրութեան յատուկ հոգեկան վայրկեանները, քան թէ բուռն դրամատիկ զգացմունքներ։ Ըստ սովորականին տիրում էր իր կօմիկական դերին օրիորդ Մարի Հրանոյշ (Իւլինկայի դերում), թէև իր խաղին յատուկ տարրը այս անգամ ևս արտայայտում էր առատ։ Զարմանալի էր օրիորդի զգեստը. որտեղի, և ինչ հասարակութեան տարազ էր, դժուար էր որոշել։ Այդ զգեստը աւելի կը վայելէր կաֆէ-շանտանեան երգչուհու, քան թէ մի ռուս աղքատ աստիճանաւորի աղջկայ, այն էլ որբ։ Պ. Արաքսեան, ինչպէս երևում էր, ռուս չինօվնիկին լաւ է ուսումնասիրել, քան թէ միւսները։ Այդ կողմից նրա խաղի մէջ պատահում էին բաւական տիպիկական գծեր։

Վօդվիլը մի անմիտ բան էր. պէտք է ափսոսալ թարգմանութեան համար գործ դրած աշխատանքը։ Անմիտ երկի մէջ չէ կարող լինել գրաւիչ խաղ. այդ պատճառով էլ լռում ենք խաղացողների մասին։

Ս.

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ

Նոյեմբերի 1-ին

Այս տարվանից բացվեց թեմական դպրանոցի գիշերօթիկ վարժարանը։ Թէպէտ դպրանոցի միջոցները շատ սուղ են, բայց և այնպէս վերջապէս այդ վարժարանը բացվեց։ Աւելորդ է ասել, թէ որքան կարիք կար և կայ այստեղ՝ գիշերօթիկ վարժարանի։ Այժմեանից իսկ կան երկու երեք սաներ, որոնք եկել են ուրիշ քաղաքներից և որոնք հայերէն բոլորովին չեն խօսում, միայն գիշերօթիկ վարժարանի մէջ նրանք կը կարողանան լաւ ուսումնասիրել մայրենի լեզուն, մանաւանդ որ օտար տեղերից եկած՝ նրանք առաջ միջոցներ իսկ չունէին ուսում ստանալ դպրանոցում։ Ի պատիւ հոգաբարձութեան պէտք է ասել, որ այժմ նեղհայեաց տեսակէտը թողված է բոլորովին, դպրանոցում ուսում են ստանում ոչ միայն թեմի ուրիշ տեղերի սաներ, այլ չը նայելով, օրինակի համար, Գեաչքօվի կտակին, մենք ընդունում ենք իբրև սան գիւղացիներին և առաջնորդի առաջարկութեամբ՝ սաներ ամեն տեղերից, ու տալիս ենք կրթութիւն այն փողովը, որ կտակած է միայն Նոր-Նախիջևանցիների համար։ Կարծում եմ, որ կարելի չէ մեզանից պահանջել աւելին։ Թւում է, որ Մօսկվայի հայոց հասարակութիւնը անբաւական է մեր դըպրոցից։ Ինչու, չը գիտեմ, բայց փաստը մնում է փաստ։ Այն 250 րուբլին, որ հարուստ Մօսկվան պիտի տար մեզ, չէ տալիս շարունակ ահա երեք տարիներ. 1895, 1896 և 1897-ի ապառիկը արդէն 750 րուբլու է հասել։ Մօսկվայի հայ հասարակութիւնը անտես արեց նոյն իսկ սրբազան առաջնորդի գրութիւնը այդ մասին։ Դա տխուր և շատ տխուր երևոյթ է, որովհետև եթէ Նոր-Նախիջևանցին սթափվելով երկար քնից, զանազանութիւն չէ տեսնում Նոր-Նախիջևանցիների և միւս հայերի մէջ, եթէ մինչև անգամ Նոր-Նախիջևանցիների համար յատկացրած գումարները նա ծախսում է յօգուտ ոչ-Նախիջևանցիների, պէտք է միայն ուրախանալ, գնահատել, քաջալերել։ Եթէ Մօսկվայի հայ հասարակութիւնը մի րոպէ անգամ կարծում է, որ մեզ կարելի է գնահատել և քաջալերել գլխներիս սառը ջուր ածելով՝ նա սխալվում է։ Մենք լիայոյս ենք, որ վերջապէս Մօսկվայի հասարակութիւնը ոչ թէ միայն կուղարկի մեզ այդ ապառիկը, այլ և կաւելացնի գումարը, մանաւանդ որ մենք մտադիր ենք աւելացնել նախակրթարանները, և դրա համար նոյն իսկ շէնքը մեծացնել։

Պետերբուրգի և Մօսկվայի եկեղեցիներից Լազարեան ճեմարանը մօտաւորապէս 1843 թւականից տարէց տարի ստանում է վեց հազար րուբլի «մինչև ցրանալն Սեմինարիայի վիճակիս մէջ։» Այդ փողը նշանակված էր «հոգևոր» դասարանի համար և այդպէս «հոգևոր» դասարան կար ժամանակով Լազարեան ճեմարանում։ Ինչու է այժմ այդ 6000 րուբլին ստանում Լազարեան ճեմարանը. պայմանը կատարվել է, թեմական դպրանոցը բացվել է, ուրեմն այդ 6000 րուբլին պիտի ստանայ ոչ թէ հարուստ Լազարեան ճեմարանը, որը կարիք չունի այդ փողին, այլ մեր դպրանոցը։ Ուստի սրանով՝ իբրև հոգաբարձու մեր դպրոցի, ամենախոնարհաբար հրաւիրում եմ Պետերբուրգի և Մօսկվայի հայ ինտելիգենտներին և Էջմիածնի միաբաններին՝ ուսումնասիրել և քննել այդ գործը եկեղեցական արխիվի մատեաններում և իրանց եզրակացութիւնները յայտնել անմիջապէս մեր դպրանոցին։ Ուրիշ բան է եթէ 6000 րուբլով հայ սաներ պահվէին ճեմարանում։ Ես կարծում եմ, որ այդ փողը Լիցէօնի համար է ծախսվում, ուրեմն մեզ համար բոլորովին ապարդիւն։

Գր. Չալխուշեան

ՆԱՄԱԿ ՆԵՐՔԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Հոկտեմբերի 27-ին

Պտղաբերութիւնը այս տարի, շնորհիւ անցեալ ձմեռվայ սաստիկ ցրտերի, շատ անաջող էր։ Խաղողի այգիները վնասված լինելով ցրտից՝ ոչինչ չեն տուել։ Եւ հազիւ թէ մինչև մի երկու տարի լաւ բերք տան։ Շատ քիչ են եղել և միւս պտուղները։ Աւելի զգալի է եղել ցորենի անբերութիւնը։ Գիւղացիներից շատերը մինչև անգամ սերմացու էլ չունեն եկող տարվայ համար, այնպէս որ շատ արտեր կը մնան առանց ցանվելու։ Իսկ ցորենի գինը բաւական բարձր է (1 ր. 20 կ.—1 ր. 50 կ. պուդը) և այդ պատճառով էլ գիւղացին դժուարանում է առնել։ Այգեգործութիւնն էլ, որ մեր գիւղում երբեմն շատ ծաղկած դրութեան մէջ էր՝ այժմ բոլորովին ընկած է։ Մեռելային տպաւորութիւն է թողնում մարդու վրա տեսարանը։ Շատ այգիներ, որ դեռ ևս մի 10—15 տարի առաջ կանաչի էին տալիս պտղատու, գեղեցիկ ծառերով, այժմ անապատ են դարձել. քանդված պատերը և արևից այրված մի քանի մացառներն են, որ ցոյց են տալիս, թէ երբեմն այդտեղ այգիներ են եղել։ Այգեգործութեան ընկնելու գլխաւոր պատճառը օ տ ա ր ո ւ թ ե ա ն գնալուն պէտք է վերագրել, որը, շնորհիւ տնտեսական ծանր պայմանների, գիւղացիների համար անհրաժեշտութիւն է դարձել։ Թողնելով ունեցած այգիները կնոջ հսկողութեան տակ՝ տղամարդը հեռանում է օտարութիւն։ Յաճախ կինն էլ, ծանր դրութիւնը մասամբ թեթևացնելու համար, ստիպված է լինում գործել այստեղի թելի գործարաններից մէկում։ Միակ եկամուտը, որը շատ թէ քիչ լրացնում է դրանց կարիքը,—դա շերամապահութիւնն է։ Դա էլ, դժբաղդաբար, վերջերումս այնքան չէ օգնում։ Շնորհիւ զանազան ճարպիկ կօմիսիօներների, այժմ բօժօժի գինը հասել է 10—13 րուբլու։ Աւելացրէք այդ բոլորի վրա և այն մութ անձնաւորութիւնները, որոնք ամեն մի յարմար դէպքում անխիղճ կերպով հարստահարում են թշուառ գիւղացուն, հասցնելով երբեմն նրան մինչև աղքատութեան դուռը,—այն ժամանակ ճշգրիտ կերպով կը պատկերանայ դառն իրականութիւնը։

Ա. Մակարեան

ՆԱՄԱԿ ԳՈՐԻՍԻՑ

Նոյեմբերի 11-ին

Նոյեմբերի 9-ին, հոգևոր կառավարութեան դահլիճում, կայացաւ Բարեգործական ընկերութեան ճիւղի ընդհանուր ժողովը։ Ընկերութեան 27 անդամներից ժողովին ներկայ էին 10 հոգի միայն. բացակայողների թւումն էր և վարչութեան նախագահ Ն. Գրիգորեան, որ ըստ սովորութեան, այս անգամ էլ իրան պարտաւոր չէր համարել հետաքրքրվել ընկերութեան գործերով։ Ժողովի սկզբում նոր անդամներ գրվեցին 8 հոգի և այդպիսով ժողովին ներկայ եղող անդամների թիւը հասաւ 18-ի։ Նիստը դեռ չը բացված, վարչութեան փոխ-նախագահի առաջարկութեամբ ժողովականները ոտի կանգնելով յայտնեցին իրանց յարգանքը նորերս վախճանված՝ ընկերութեան անդամ Զ. Դօնդարեանի յիշատակին։ Ժողովը սկսվեց նախահաշուի ընթերցանութեամբ։ Մի քանի պարոններ, օգտվելով նախագահի անպայման թուլութիւնից, շօշափում էին հարցեր, որոնք ամենևին չէին վերաբերում այդ ժողովի պարապմունքին։ Այդ հանգամանքը առիթ տուեց զանազան երկդիմի նկատողութիւնների։ Գտնվեց և մի պարոն, որ թոյլ տուեց իրան, առանց որ և է հիմքի և փաստերի՝ վիրաւորական ակնարկներ և կասկածներ արտայայտելու դէպի վարչութեան անդամները։ Ինչպէս միշտ, այս անգամ էլ դարձեալ հասարակականը թողած՝ անցան անձնական հարցերի. սկսվեց անտեղի և անօգուտ վիճաբանութիւն, կրքոտ նկատողութիւններ. ամեն մէկը խօսում էր, ինչ ուզում էր... իսկ նախագահը. նա թէև քնած չէր, բայց արթուն էլ չէր. վիճաբանութիւնները ղեկավարող մարդ չը կար։ Վերջապէս «աղմուկի» պաշարը սպառվեց և երբ կրքերը մի փոքր հանդարտվեցան, խօսք բացվեց այն 600 րուբլու մասին, որին նախահաշուի մէջ ոչինչ գործադրութիւն չէր տրվել վարչութեան կողմից։ Ժողովը միաձայն որոշեց անել մի իսկական բարեգործութիւն Գօրի քաղաքին—բաց անել գրադարան-ընթերցարան, որի համար նախահաշուի մէջ մտցրին 550 ր.։ Նախահաշուի քննութիւնից յետոյ, վարչութեան անդամութիւնից դուրս գնացող Գ. քահանայ Մէհրաբեանի և Ա. Դաւթեանի փոխարէն ընտրվեցին նոր անդամներ՝ Լ. Թադէոսեան և Մ. Խուդաբեանց. իսկ փոխ-անդամներ կամ վերստուգող յանձնաժողովի անդամներ ամենևին չընտրվեցին։ Թէ ինչու,—այդ մասին պէտք է հարցնել Յոհ. վարդապետ Շիրակունուն, որ ընդհանուր ժողովի նախագահ էր։ Ժողովում տեղի ունեցած անհամ նկատողութիւնների հետևանքը այն եղաւ, որ առիթ տուեց վարչութեան անդամութիւնից հրաժարվելու պ. Գալուստ Ստեփանեանցին, որ 12 տարուց ի վեր ընկերութեան գանձապահն է և հասարակութեան մէջ յայտնի է իր անբիծ վերաբերմունքով դէպի հասարակական գումարները։ Ժողովը չընդունեց պարոնի հրաժարականը և ցանկալի է որ ամենևին էլ չընդունէ։

Գօրեցի

ՆԱՄԱԿ ՂԶԼԱՐԻՑ

Նոյեմբերի 5-ին

Նոյեմբերի 2-ին, ուպրավայի դահլիճում, տեղի ունեցաւ ձայնաւորների ընտրութիւնը։ Սկսվեց առաւօտեան 9 ժամին և վերջացաւ երեկոյեան 6 ժամին։ Հրաւիրված 184 հոգուց ներկայ էին ժողովին միայն՝ մօտ 45 հոգի։ Ժողովրդի այդ անտարբերութեան շնորհիւ էլ այդ օրը ընտրվողների թիւը չը լրացաւ։ Ընտրվեցին միայն 18 ձայնաւոր, պակասում է դարձեալ 5 ձայնաւոր և 5 անձնափոխանորդ։ Ընտրված են 15 հայ, 2 վրացի և մի ռուս. թուրքերից ոչ մի հոգի։ Չը նայելով, որ թուրքերը նոյնպէս մեծ տոկոս են կազմում ընդհանուր բնակիչների թւում, սակայն մեր քաղաքային ամբողջ պատմութեան մէջ չենք յիշում գոնէ մի դէպք, որ դրանցից ևս իբրև արժանաւոր քաղաքացիներ ծառայած լինէին քաղաքին, ի բաց առնելով միայն մի դէպք, երբ մի քանի տարի առաջ նրանցից ընտրվեց մի քաղաքագլուխ. սակայն շատ կարճ ժամանակամիջոցում դա էլ հեռացաւ պաշտօնից՝ թողնելով միայն մի սև գիծ... Վերջին ընտրութիւնները բաւական աջող պէտք է համարել. հին ծառայողներից շատերին սևացրին։ Հրաժարվեցին քուէարկվելուց ներկայ քաղաքագլուխ Թաթոսեան և Ոսկան Քալանթարեան։ Հաւանական է, որ քաղաքագլուխ ընտրվի Կար. Սեբերբեկեանց, որի մասին իբրև արժանաւոր քաղաքագլխի, մենք հաղորդել էինք դեռ «Մշակի» № 121-ի մէջ։

Համաձայն մեր թեմի առաջնորդ Արիստակէս արքեպիսկոպոս Սեդրակեանի կարգադրութեան, իր փոխարէն շրջեց թեմի համարեա բոլոր քաղաքները՝ Գէորգ քահանայ Մկրտումեան։ Վերջին օրերս այցելելով և մեր քաղաքը, Մկրտումեան քահանան վերջապէս կարգի բերեց մի քանի կիսատ-պռատ գործեր, որ բաւական ժամանակից ի վեր կարօտ էին այդպիսի աջող լուծման, ժողովեց թեմական դպրանոցի համար 7000 րուբլի քաղաքի 3 եկեղեցիներից և հրաժեշտի քարոզ տալով խուռն բազմութեան ներկայութեամբ, մեկնեց այստեղից։

Վ. Մանուկեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ք ի շ ի ն և վ, նոյեմբերի 4-ին

Մամուլի տակից դուրս եկաւ Մ. Եկմալեանի «Երգեցողութիւնք սրբոյ պատարագի» ահագին աշխատութիւնը։ Քիշինեվի հայոց եկեղեցին շտապեց բերել տալ և ինձ յանձնել այդ՝ պատարագը ուսումնասիրելու և խմբին սովորեցնելու համար։ Նօտաները տպված են Լէյպցիգում, իսկ բառերը՝ Վիեննայի Մխիթարեան միաբանութեան տպարանում։ Պարտիտուրան (խմբական ձայները միասին և պիանոյի համար էլ գրված ձայնակցութիւն) մի մեծ գիրք է երեք բաժանմունքով. 1) պ ա տ ա ր ա գ ը իր բոլոր երգերով՝ գրված եռաձայն արական խմբի համար. 2) նոյնը՝ քառաձայն արական խմբի համար, և 3) քառաձայն խառն խմբի համար, արական և իգական ձայները միասին, և բաղկացած է 260 երեսից։ Իսկ պարտիաները, այն է ձայները առանձին առանձին, չորս գիրք են. ա. բ. գ. և դ. ձայների համար, պարունակում են իրանց մէջ այն, ինչ որ գրված է պարտիտուրայում և բաղկացած են բոլորը միասին 270 երեսից։

Գրքի սկզբում կայ երեք վկայական. մէկը՝ Պետերբուրգի կօնսէրվատորիայից, որ վկայում է երաժշտական ճշդութիւնը, երկրորդը՝ կայսերական պալատական կապելլայից՝ թէ գրուածքը եկեղեցականութեան համապատասխան է և երրորդը՝ հայոց կաթողիկոսի կօնդակը, որով թոյլատրվում է հրատարակելու և տարածելու այդ աշխատութիւնը։

Թողնելով մի այլ ժամանակի մանրամասն խօսելը, այսքանը կասեմ, որ Մ. Եկմալեանի այդ «Երգեցողութիւնքը» թէ հիանալի և թէ զարմանալի գրուածք է։ Ձայների միութեան մէջ՝ հիանալի ներդաշնակութիւն է լսվում ամեն տեղ և զարմանալի գեղարուեստական հմտութեամբ է գրված ամեն բան, թէկուզ լինեն և ոչ եւրօպական, որը շատ դժուար է։ Մի և նոյն ժամանակ պահված է եղանակների ճշդութիւնը։ Ինչպէս երևում է՝ պ. Եկմալեան օժտված է բացի գիտութիւնից և մի առանձին տոկունութեամբ, առանց որի՝ կարելի է ասել՝ անհնարին է այդպիսի մի մեծ աշխատութիւն լոյս ընծայել, այդքան ճշդութեամբ։ Սա կարելի է համարել պ. Եկմալեանի գլուխ-գործոցը, որով նա լրացրեց եկեղեցական երգեցողութեան այն պակասութիւնը, որը գնալով աւելի և աւելի զգալի էր լինում մեզանում։

Ցանկալի կը լինէր, որ, ինչքան կարելի է, աշխատէին ամեն տեղ էլ այդ «պատարագի երգեցողութիւնքը» գործադրել։ Այստեղի խումբը վերջացրեց իր պարապմունքը և արդէն երգում է եկեղեցում քառաձայն խառն խմբի համար գրված պատարագը 43 հոգով միասին, ուսուցիչ Ստ. Յովհաննիսեանի ղեկավարութեամբ։

Կարա-Մուրզա

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Օնի, նոյեմբերի 12-ին

Վրաստանի մի հեռու անկիւնում ապաստանած՝ իրանց մայրենի հողից անջատված փոքրաթիւ հայերը՝ «Մշակի» միջոցով յայտնում են իրանց սրտի կսկիծը և ցաւակցութիւնը Երեմիա արքեպիսկոպոսի մահվան առիթով։ Այդ հոգևորականի անձնաւորութեամբ մենք կորցնում ենք մի մեղուաջան մշակ, որ հալածում էր խաւարը, և ջնջում որոմը մեր հոգևորականութեան անդաստանի վրա։

Մկրտիչ Տէր-Սիմէօնեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Լ օ ն դ օ ն, հոկտեմբերի 22-ին

«Մշակի», ինչպէս և միւս հայ լրագիրների միջոցով, արդէն յայտնել ենք Րաֆֆիի անտիպ և սպառված գրուածքների տպագրութիւնը վերսկսելու մասին։ Ձեռնարկել ենք նրա երեք սպառված երկերի հրատարակութեանը.—«Սամուէլ», «Դաւիթ-Բէկ» և «Կայծեր»։ «Սամուէլը» արդէն մամուլի տակն է և լոյս կը տեսնի յունվար ամսին։ Վերոյիշեալ գրքերի տպագրութեան միակ միջոցը բաժանորդագրութիւնից գոյացած արդիւնքն է։ Բայց մինչև այժմ գրված բաժանորդների թիւը այնքան քիչ է, որ անկարելի է ծածկել տպագրական ծախքերը։ Այդ պատճառով ստիպված ենք շարունակել բաժանորդագրութիւնը մինչև «Սամուէլի» լոյս տեսնելը։

Րաֆֆիի մահից յետոյ, տասը տարվայ ընթացքում, լոյս ենք ընծայել նրա 16 մեծադիր աշխատութիւնները, առանց կողմնակի աջակցութեան։ Այս առաջին անգամն է, որ մենք դիմում ենք հասարակութեան, հրաւիրելով նրան բաժանորդ գրվելու Րաֆֆիի հրատարակելի երկերին։ Սակայն այդ ստիպում են մեզ անել վերջին աղէտալի դէպքերը, որոնց շնորհիւ համարեա թէ կանգ է առել Րաֆֆիի աշխատութիւնների վաճառումը։ Րաֆֆիի յիշատակը յարգողներին, նրա մտքերը սերմանել ցանկացողներին, կրկին անգամ հրաւիրում ենք տարածելու իրանց շրջանում նրա վաճառելի և հրատարակելի գրուածքները, որով նպաստած կը լինեն նրա երկերը լիակատար լոյս ընծայելուն։ Բաժանորդները պէտք է վերադարձնեն բաժանորդագրութեան անդորրագիրները իրանց վերջին հասցէի հետ, մինչև յունվարի սկիզբը, որպէս զի ժամանակին կարողանան ստանալ առաջին գիրքը։ Բաժանորդագրութեան և վաճառելի գրքերի համար պիտի դիմել այն հասցէով, որ ցոյց է տրված «Մշակի» յայտարարութիւնների բաժնում տպագրված մեր ծանուցման մէջ։

Այրի Աննա Րաֆֆի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երէկ, նոյեմբերի 14-ին, Թագուհի կայսրուհի Մարիա Ֆեօդօրօվնայի ծննդեան առիթով մեր քաղաքը զարդարված էր դրօշակներով, իսկ երեկոյեան լուսավառված։

—

Այսօր բաց ենք անում «Մշակի» 1898 թւի բաժանորդագրութիւնը։ Մանրամասնութիւնները ընթերցողը կը գտնի առաջին երեսում տպագրված խմբագրական յայտարարութեան մէջ։

—

«Մշակի» այս համարը բաղկացած է 6 երեսից։

—

Նոյեմբերի 12-ին Կովկասի կառավարչապետ իշխան Գօլիցին ճանապարհ ընկաւ Արտաթումն և կը վերադառնայ Թիֆլիս նոյեմբերի 17-ին:

—

Մեզ հաղորդում են, որ Բաթումի հայ հասարակութիւնը մի վերին աստիճանի համակրելի որոշում է կայացրել,—հրաւիրել երկու քահանայ, տարեկան ռ ռ չ ռ ռ ճ ի կ ռ վ: Եկեղեցական ծէսերը կատարելու համար ինքը քահանան ժողովրդից վճար չի ստանայ, այլ բոլոր փողը պէտք է հաւաքվի եկեղեցու երէցփոխի մօտ, որը և պէտք է վճարի քահանաներին որոշ ռոճիկ: Շատ ուրախ ենք, որ տարիների ընթացքում մեր քարոզած միտքը սկսում է իրականանալ:

—

Մենք մեծ հաճութեամբ կարդացինք «Петербургскія Вѣдомости» լրագրի մէջ մի քանի յօդուածներ, ուղղած Կաղանի միսիօներական ժողովի որոշման դէմ: Կոմս Լեվ Տօլստօյի հետ միասին միւս յօդուածագիրներն էլ՝ ապշած են, որ գտնվում են մարդիկ, որոնք ներկայ ժամանակում հնարաւոր են համարում մի այնպիսի ինկվիզիցիական միջոց, ինչպէս է աղանդաւորներից նրանց երեխաներին խլելը: Աստուծոյ անունով չարագործութիւն անել,—դա ներելի չէ:

—

Հրաւիրում ենք Թիֆլիսի հայերին՝ նիւթական օգնութիւն հասցնել՝ ռուս տիկիններից, տիկին Բիկօվայի նախագահութեամբ, կազմված յանձնաժողովին, որ նպատակ ունի օգնել հայ գաղթականներին: Մասնաժողովը համակրելի է այն կողմից, որ անմիջապէս օգնում է կարօտեալներին, առանց ձեւականութիւնների եռեւից ընկնելու...

—

Թիֆլիսի քաղաքային դուման իր վերջին նիստում, որ տեղի ունեցաւ նոյեմբերի 12-ին, ձայների մեծ բազմութեամբ որոշեց առանձին տուրք վերցնել Թիֆլիսի բնակիչներից, նշանակելով իւրաքանչիւր ղռամարդի վրա 2 ր. և կնոջ վրա՝ 1½ րուբլի: Այդ տուրքից պէտք է կազմվի մի խոշոր գումար, որով պէտք է պահվեն հիւանդանոցներ քաղաքի հիւանդների համար: Հաշուած է, որ այդ գումարով կարելի է պահել տարեկան 200 մահճակալ: Այդպիսի տուրքեր վաղուց գոյութիւն ունեն Պետերբուրգում և Մոսկվայում: Թիֆլիսում այդ հարցը յարուցվել էր սրանից վեց տարի առաջ՝ 1891 թւին, և վերջնական որոշում ստացաւ միայն այժմ:

—

Նոյեմբերի 4-ին Պետերբուրգում սաստիկ քամին քշեց ջուրը ծովից դէպի ափ և սարսափելի հեղեղ պատճառեց, որից վնասվեցին շատ փողոցներ: Հազարաւոր աղքատներ, որոնք ապրում են ներքնայարկերում, մնացին դրսում: Մայրաքաղաքի ոստիկանութիւնը մի շարք միջոցներ է ձեռնարկել հեղեղից վնասվածներին օգնելու համար: Իսկ «Կարմիր Խաչի» ընկերութիւնը նշանակել է իր միջոցներից 10,000 րուբլի և սկսել է նուիրատւութիւններ հաւաքել: Ընկերութիւնը վճռել է փող չը բաժանել, այլ տալ կարօտեալներին տաք հագուստ, սպիտակեղէն, փայտ և ուրիշ կարեւոր իրեղէններ: Նուէրներ հաւաքում են Պետերբուրգի մի քանի լրագիրներ:

—

Այսօր, շաբաթ, նոյեմբերի 15-ին, տեղի կունենայ Կայսերական Կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութեան նիստը: Ընթացիկ գործերը և խորհրդի երեք անդամի ընտրութիւնը կատարելուց յետոյ, պ. Ա. Քալանթար կը կարդայ դեկուցում «մերինօսի ոչխարապահութեան և Անգօրայի այծեպահութեան փորձերի մասին Անդրկովկասում», իսկ պ. Պրիտուլենկօ՝ մի դեկուցում «Կովկասեան մեղուների մասին»: Սկիզբը 7½ ժամին:

—

Մամուլի գործերի գլխաւոր վարչութիւնը, ինչպէս հաղորդում է «Тифл. Листокъ» լրագիրը, մերժեց Բագու ապրող երկու պարոնների՝ մամնաւոր հաւատարմատար Պետակօվսկու և ապարանատէր Շրէյբէրի խնդիրքը՝ ամենօրեայ քաղաքական-գրական ռուսերէն լրագիր հրատարակել Բագուի մէջ:

—

Պետերբուրգի լրագիրները լսել են, որ թատրոնական շրջաններում պտտվող լուրերին նայելով, մեծ պասի ներկայացումների թոյլտւութիւնը թողված է նահանգական իշխանութեան բարեհայեցողութեանը: Ինչպէս յայտնի է, մինչև այժմ մեծ պասին ներկայացումներ թոյլ չէին տրվում:

—

Նոյեմբերի 18-ին, բանկի թատրոնում կայացած հայոց ներկայացումը դարձեալ հասարակութիւն չէր գրաւել: Ներկայացնում էին՝ «Ահա քեզ ապահարզան» կօմեդիան և «Մկնիկ» թարգմանական վօդէվիլը: Այս անգամ խաղը ընդհանրապէս աւելի թոյլ էր, քան թէ առաջին անգամ: Մեզ հաղորդում են, որ նոյն խումբը մի ներկայացում պէտք է տայ նոյեմբերի 19-ին. պէտք է խաղան «Երկու գերդաստան» թարգմանական կօմեդիան:

—

ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ մեզ գրում են. «Մի քանի օր առաջ, մեր գրադարան-ընթերցարանի դահլիճում կայացաւ Բարեգործական ընկերութեան ճիւղի ընդհանուր ժողովը՝ 16 անդամների ներկայութեամբ: Այդ օրը քննվելու էր նախ 1898 թւի նախահաշիւը և ապա պէտք է կատարվէին ընտրութիւններ: Նախահաշիւը կարդացվեց և հաստատվեց, ապա ձայների բազմութեամբ ընդհանուր ժողովի նախագահ ընտրվեց Ա. Այվազեան, վարչութեան երկու անդամներ ընտրվեցին՝ Ստ. Ագնուպեան և Ար. Տօնոյեան, իսկ փոխ-անդամներ՝ Ա. Բէօրակճեան և Ն. Ասլանեան: Ընտրվեցին նմանապէս և ժողովի քարտուղար և յանձնաժողովի երեք անդամներ: Ընտրութեանը մասնակցում էին 70 անդամից միայն 16 հոգի, ռստի մնացածներից շատերը սովորական լինելով՝ մտադիր են բողոքել ընտրութիւնների դէմ:»

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են. «Տեղակալ Երեմիա արքեպիսկոպոսի անակնկալ մահը խորը յուզմունք պատճառեց և մեզ: Ներկայ ժամանակում, երբ մեր կղերի վարկը խպառ ընկել է ժողովրդի մէջ, իր խարդախ, յետադէմ և անգործունեայ ուղղութեան շնորհիւ, հանգուցեալի պէս եկեղեցականի մահը խիստ զգալի է դառնում»:

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեր թղթակիցը մեզ գրում է. «Մեր գաւառի շատ գիւղերում, օրինակ, Սաթխա, Քօթելիա, Գօմ, Տուրցխ, այլ և դուխօբորների գիւղերում, սաստիկ տարածված է տաւարի ժ ա ն տ ա խ տ հիւանդութիւնը: Բարեբաղդաբար, հիւանդացած անասուններից մօտ 5%-ն է միայն սատկում. օրինակ՝ դուխօբորների գիւղերում, վերջին տեղեկութեան համաձայն, հիւանդացել են մօտ 2100, իսկ սատկել են միայն 105—110 գլուխ ապրանք»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ԹԷՍԱԼԻԱԿԱՆ ՅԱՂԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ» ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ

—

Մերսինի դէպքի և աւստրո-ունգարական կառավարութեան ուղարկած ուլտիմատումի առթիւ վիէննայի «Reishswehr» լրագիրը ասում է.

«Ներկայ դէպքում խօսքը ոչ միայն թիւրքաց գաւառական իշխանութիւնների յանդգնութեան և ֆանատիկոսութեան մասին է, մի յանդգնութիւն, որ հետեւանք է «թեսալիական յաղթութիւնների», այլ և Կ. Պօլսի թիւրքաց կենտրոնական կառավարութեան յամառութեան: Չեւեւաբար, եւրոպական մեծ պետութիւնների դեսպանները մի ամբողջ տարի չարունակ համբերութեամբ և հոգատարութեամբ պաշտպանում էին մեծ վտանգի մէջ գտնվող Թիւրքիայի ամբողջութիւնը, Եւրոպան թոյլ տուեց Թիւրքիային ջարդել Յունաստանը և այդ վտանգաւոր ժամանակ զսպեց սերբիական և բոլգարական բանակները կարծես միմիայն նրա համար, որպէս զի Բ. Դուռը թոյլ տայ իր գաւառական պաշտօնեաներին բացարձակապէս խախտել դաշնագիրները և դանդաղի, երբ նրա համար բաւարարութիւն են պահանջում: Դա մի արիւնոտ սատիրա է այն հեղինակութեան վերաբերմամբ, որ ձեռք է բերել Կ. Պօլսում եւրոպական կօնցերտը: Մենք շատ լաւ գիտենք, որ Թիւրքիայի ամբողջութիւնը պահպանելու ջանքերն անվում էին ոչ թէ սուլթանի և նրա փաշաների կամայականութիւնների համար, այլ Եւրոպայի խաղաղութիւնը պահպանելու նպատակով, որ մեծ վտանգի մէջ էր գտնվում: Մեր յիշողութեան մէջ թարմ են այն մեծ դժուարութիւնները, որ ստիպված եղան յաղթել եւրոպական կօնցերտը պահպանելու համար, և մենք ամենեւին չենք կասկածում, որ այդ բոլորը շատ լաւ գիտեն և Բ. Դրան քաղաքագէտները: Բ. Դռնից անմտութիւն կը լինէր շնորհակալութիւն սպասել: Սակայն սեփական շահերի գիտակցութիւնը պէտք է զգուշացնէր թիւրքաց իշխանութիւններին խուսափել որ և է ընդհարումից եւրոպական պետութիւնների հետ և, ամենից առաջ, երկու մեծ պետութիւններից մէկի հետ, այն է Աւստրո-Ունգարիայի և Ռուսաստանի հետ, որոնք շատ վտանգաւոր կարող են լինել նրա համար և որոնցից Հաբսբուրգների պետութիւնը մինչև այժմ Թիւրքիայի հովանաւորող էր:

«Օսմանեան կայսրութեան համար միմիայն երկու ճանապարհ կայ. կամ Եւրոպան կը պայմանաւորվի բաժան բաժան անել նրան, և այդ գործողութիւնը կը կատարվի շատ պարզ և միրաբուժական կանոններով, կամ թէ Եւրոպան անջատված կը մնայ և այնու ամենայնիւ, Թիւրքիան չի ազատվի աւերից. ճիշդ է, այդ բաժանումը ծանր զոհեր կը պահանջի, բայց կը կատարվի անխնայ կերպով, մինչև որ վերջնականապէս կը ջնջվի թիւրքաց իշխանութիւնը: Հէնց դրա մէջն է վտանգը, եթէ Ռոսեզքերում կը համարձակվեն փորձութեան ենթարկել ամենամօտ մեծ պետութիւններից մէկի համբերութիւնը: Մի այդպիսի համարձակութիւն կարելի է ենթադրել միայն այն դէպքում, եթէ խելօք մարդիկը սուլթանի խորհրդարանում հաստատված լինեն, որ իրանք կարող են օգուտներ ունենալ մեծ պետութիւնների տարաձայնութիւններից, չը նայելով Վիէննայի և Պետերբուրգի մէջ եղած համաձայնութեան: Կ. Պօլսում կաշխատեն ձգձգել և յետաձգել իւրաքանչիւր անախորժ վճիռ, կը տատանվեն, կը սկսեն ամեն հնարքներ գործ դնել, բայց վերջ ի վերջոյ կը զիջեն:

«Հաճելի է լսել և հաւատալ, որ այդ ինցիդենտը կը կարգադրվի վերջին րօպէում՝ կատարեալ բաւարարութիւն տալով Աւստրիային: Աւելի քան երբ և իցէ սուլթանի ռեժիմը մշտական վտանգ է ներկայացնում եւրոպական խաղաղութեան համար: Ամեն օր, իւրաքանչիւր ժամ կարող են տեղի ունենալ դէպքեր, որոնք կը խախտեն խաղաղութիւնը և պատերազմը առաջացնել: Այդժեօք Եւրոպան պէտք է և կարող է մի այդպիսի մշտական սպառնալիքի տակ մնալ:»

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՏՈՒԳԱՆՔԻ ՊԱՀԱՆՋԸ

—

Այս օրերս, ինչպէս յայտնի է, ռուսաց կառավարութիւնը յայտնեց Բ. Դրան, որ եթէ օսմանեան կառավարութիւնը ուզենայ յունաց պատերազմական վարձատրութեան մի մասը գործադրել նոր զինուորութիւնների վրա, այն ժամանակ Ռուսաստանը կը պահանջի Թիւրքիայից 1,300,000 լիրա, որ նա պարտ է մնացել Ռուսաստանին 1877 թւի պատերազմից: Ռուսաց կառավարութեան այդ քայլը հետաքրքիր խորհրդածութիւնների առարկայ դարձաւ արտասահմանեան մամուլի մէջ, որը ասում է, թէ այդ հանգամանքը կապ ունի գերմանական արդիւնաբերական գործարանների ջանքերի հետ, որոնք աշխատում են թիւրքաց նաւատորմի վերակազմութեան և զինուորութեան կապալը ստանալ: Լուրերին նայելով, այդ ջանքերը, շնորհիւ այն հանգամանքի, որ ներկայումս գերմանական դիպլօմատիան գերակշռող ազդեցութիւն է ձեռք բերել Կ. Պօլսում, և թիւրքերը ամեն կերպ աշխատում են պաշտպանել գերմանական «արդիւնաբերութիւնը», աջողութեան մեծ շանսեր ունեին, և դա էր պատճառը, որ Ռուսաստանը յայտնեց, թէ Թիւրքիայի ուժեղանալը ամենեւին չէ կարող իր քաղաքական հաշիւների մէջ մտնել:

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

—

Պարիզ, նոյեմբերի 2/14-ին

Մօտերս «New-Iork Herald» լրագիրը կը ծանուցանէր թէ՝ զինուորական համաձայնութիւն մը վերջնականապէս Թիւրքիան եռեքդաշնեան դաշնակցութեան և մասնաւորապէս Գերմանիոյ հետ կը կապէ: Թրքական ցամաքային բանակը և ծովային զօրքը՝ Վիլհէլմ Բ.-ի խնամքներու տակ մարզված՝ «Ռուսաստանի դէմ պիտի քալէին, կըսէ յօդուածը, եթէ նա՝ եռեքդաշնեան դաշնակցութեան դէմ փորձէր ո և իցէ բան մը ընել»:

Ճշմարիտ է այս տեղեկութիւնը: Եւ ահաւասիկ ակնյայտնի արդիւնքը եւրոպական պետութեանց այն համաձայնութեան, որ եւրոպական քօնսէռ (Concert) անուան տակ՝ թող տուաւ 200 հազար քրիստոնեաներ, չըսենք թէ հայեր, կոտորել, յունաթրքական պատերազմը դրգռել և ամենուն իբր հետեւանք՝ նոր դաշնակից մըն ալ աւելցնել Գերմանիոյ, կըլնապատկելով վերջինի ոյժը: Պէտք է, որ Լօնդօնի, Պարիզի և Պեթերսպուրկի քաղաքագիտական դրասենեակները հանդիսաւորապէս շնորհաւորվեն՝ այս կերպով ցրված ունենալուն համար այն ամպերը, որք դիպլոմաթիքական հորիզոնին վրա կը սպառնային: Վառօդը դրին այնպիսի մեկու մը ձեռքին մէջ, որ զայն պիտի ծառայեցնէ միայն իր թնդանօթին փողը յագեցնելու և հաւատալի է, որ նորէն, վերջապէս, զայն գործածէ ուղղակի Եւրոպայի դէմ մարտնելու համար այն օգուտները, զոր Եւրոպան անոր տուաւ այնքան անխոհեմութեամբ:

Այժմ ամեն կողմէ հաշիւ կը պահանջվի այն մեծ սխալին համար, զոր գործեցին պետութիւնք՝ Հայաստանի մէջ հեղած այնչափ արեան արդար բողոքը խեղդելով և Յունաստանը զոհել տալով այն ուլտիմատումներուն, որ Բերլինի դիւանատան կրթնած էին: «Neuveau Temps»-ը վերջերս յօդուած մը կը հրատարակէր, անտարակոյս բարձր ազդեցութիւններէ ներշնչված, որ մաքուր պաշտպանողական մըն է, թէև շատ ուշ, այն քաղաքականութեան դէմ, որուն պտուղը միայն Գերմանիան վայելեց:

Այժմ ամեն կողմէ սա կը յայտարարվի թէ, Արևելքի քրիստոնեաներու սիրուն համար պէտք է որ ռուսաց կայսրութիւնը միջամտէ աւելի գործօն եղանակաւ մը, և նոյն իսկ առանց պետութեանց մասնակցութեան, Թիւրքիոյ մէջ մացուելիք բարենորոգմանց ծրագիրը իրագործելու, այլ ևս չը դիմադրել այն անգութ և բանաւոր պահանջման, որ է՝ Կրետէն Յունաստանի միացնել և այլ ևս չմնալ վճիռներուն այն եւրոպական քօնսերթին, որուն մէջ Գերմանիոյ վեհապետը առիւծի դիրք բռնած է:

Հաւանական է նաև, որ Ռուսաստանը և Ֆրանսան ներքին համաձայնութեամբ մը պիտի ջանան դարմանել մասամբ մը այն սխալները, որոնց հետեւանքը այս աստիճան սուղի նստեցաւ իրենց: Հայկական խնդիրը առկայծեալ ճրագի մը պէս կը պլպլայ, իսկ կրետական հարցը տակաւին բաց կը մնայ: Բայց եթէ վաղը նա լուծուի այնպէս՝ ինչպէս Գերմանիան կակնկալէ, կամ ինչպէս Անգլիան կը յուսայ, հարուած մը, թերևս անդարմանելի, պիտի տրուի այն դարաւոր ազդեցութեան, որ այնքան երկար ժամանակ Արևելքը գրաւած էին ֆրանսական սէրը և ռուսաց ահարեկիչ անունը: Կի. Սադէմ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—«Berl. Tageblatt» լրագրի Կ. Պօլսի թղթակցի խօսքով, յոյն-թիւրքական խաղաղութեան դաշն կապելուց յետոյ, բոլոր դեսպանները նոր պաշտօններ կը ստանան: Պ.պ. Նէլիդօվ և ֆօն-Զաուրմա արդէն հեռացան, Կամբօնը և սըր Ֆիլիպ-Կէրրի օրից օր սպասում են իրանց նոր պաշտօններին, բարօն Կալիցէ անսպասելի կերպով յետ կանչվեց, և միայն իտալական դեսպանի վիճակը մնում է անորոշ: Թղթակիցը բացատրում է, որ գերմանական դեսպանը յետ կանչվեց միայն նրանից յետոյ, երբ յայտնի դարձաւ, որ ռուսաց դեսպան է նշանակվում Զինօվիէվ, որ ցոյց է տալիս, թէ ռուսաց կառավարութիւնը վճռել է նոր քաղաքականութիւն սկսել: Այդ հանգամանքը դրդեց Գերմանիային Զաուրմայի տեղ նշանակել բարօն ֆօն-Մարշալին: Դրանից երեւում է, որ գերմանական կառավարութիւնը հաստատ վճռել է առաջ տանել Գերմանիայի արեւելեան շահերը աւելի եռանդուն կերպով, քան անում էր նա առաջ:

—Յունաց պատգամաւորների ժողովի նոր նախագահի անձնաւորութեան մասին հետեւեալ մանրամասնութիւններն է հաղորդում «Temps» լրագիրը: Ալէքսանդր Բօմա—Յունաստանի ամենաերիտասարդ պատգամաւորներից մէկն է (նա դեռ 35 տարեկան չը կայ): Նրա նախնիքները գաղթեցին Իտալիա երկու հարիւր տարի առաջ, որով և բացատրվում է նրա իտալական ազգանունը: Նա կոմս է, բայց յունաց սահմանադրութիւնը ազնուական տիտղոսներ չէ ընդունում, և այդ պատճառով նրան պարզապէս Բօմա են անուանում: Նոր նախագահը իրաւաբանական կրթութիւն ստացաւ Գերմանիայում և Պարիզում: Ֆրանսիայում նա ամեն տարի մի քանի ամիսներ է անցկացնում և այնտեղ էլ պսակվեց Պարիզում ապրող յոյն խոշոր բանկիր Զօգրօֆօսի աղջկայ հետ: Բօմա վերջին պատերազմի ժամանակ կռւում էր որպէս կամաւոր թիւրքերի դէմ: Կրետական գործերում նոյնպէս նա աչքի ընկնող դեր էր խաղում:

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ԲԵՐԼԻՆ, 12 նոյեմբերի: Գերմանական ծովային ոյժերը Արեւելեան Ասիայում կուժեղացվեն երկրորդ զօրաբաժնով, որի մէջ կը մտնեն «Կայսրուհի Ավգուստա» և «Գերմանիա» կրէյսէրները: Կարծում են, որ զօրաբաժնի հրամանատար կը նշանակվի պրուսական Հէնրիխ պրինցը:

ՀՌՕՄ, 12 նոյեմբերի: Թագաւորը ստորագրեց հրովարտակ, որով գեներալ Մօրրօ դեսպան է նշանակվում Պետերբուրգում:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 12 նոյեմբերի: Նոյեմբերի 11-ին կայացաւ դեսպանների ժողով կրետական հարցը քննելու համար: Այդ ժողովին կը յաջորդեն ուրիշները, որպէս զի որքան կարելի է շուտ լուծումն ստանայ այդ հարցը:

Սահմանորոշ յանձնաժողովի անդամները վերադառնում են Կ. Պօլիս: Սահմանը որոշված է մինչև Գուրնիցա. ապագայ աշխատանքները յետաձգված են մինչև գարուն:

ԱԹԷՆՔ, 12 նոյեմբերի: Պատգամաւորների ժողով: Դէլիանիսի կուսակիցները բոլորը ներկայ

են, միւս Փրակցիաները բացակայ են և այդ պատճառով պատգամաւորների պահանջվող թիւը չը կայ: Վաղը նոր փորձ կանվի, և եթէ կրկին պահանջվող թիւը չը լինի, նիստերը կը յետաձգվեն 10 օրով: Հասարակական կարծիքը յուզված է իրերի մի այդպիսի դրութեան պատճառով:

ՍՕՖԻԱ, 12 Նոյեմբերի: Նոյեմբերի 11-ին կայացաւ ռուսաց առևտրական բանկի բացումը, որը կլինի բանկի բաժանմունքը կը լինի:

ԵԿԱՏԵՐԻՆՕՍԼԱՎ, 13 Նոյեմբերի: Շարօվկա կայարանում, Նոյեմբերի 11-ին, գիշերը, մարդատար գնացքը ընդհարվեց ապրանքատար գնացքի հետ: Ջարդվեցին պօստային վագօնը, բագաժի վագօնը, 3-դ կլասի մի քանի վագօններ և ապրանքատար վագօններ: Սաստիկ վիրաւորվեցին 4 մարդիկ: Վագօնի տակ ճխլվեցին պօստային պաշտօնեան և մի ծառայող:

ՊԱՐԻԶ, 13 Նոյեմբերի: Տարբի մօտերքը, Տուրնէ կայարանի մօտ տեղի ունեցաւ գնացքների ընդհարումն: Մի քանի վագօններ ջարդվեցին, Մի քանի մարդիկ վիրաւորված են և սպանված:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 13 Նոյեմբերի: Այսօր շարունակվում էին խաղաղութեան բանակցութիւնները 11-դ յօդուածի մասին: Մասնաւոր անձանց, կրած վնասների համար, վարձատրութիւն է նշանակված 100,000 ֆունտ: Բազմանդամ յանձնաժողով գնաց Խրէ՝ ալբանացիներին հանգստացնելու տեղական իշխանութիւնները վերադարձնելու համար:

Նաւատորմի վերակազմութեան համար նշանակված յանձնաժողովը առաջարկում է յանձնել նոր նաւեր շինելը գերմանական նաւակառոյց գործարաններին, և վերաշինութիւնը կատարել Կ. Պօլսում: Մտադրութիւն կայ 4 նոր զրահակիրներ կառուցանել, բայց փող չը լինելու պատճառով վճռված է յետաձգել մինչև գարուն:

ՎԻԷՆՆԱ, 13 Նոյեմբերի: Պատգամաւորների ժողով: Այսօրվայ նիստի մասին լրագիրները հաղորդում են հետևեալ մանրամասնութիւնները.— պատգամաւոր Գագէն-Գաֆէր և Շէնէրեր միմեանց խփեցին բռունցքներով. պատգամաւոր կոմս Ցեդդեր մի բաժակ ջուր ածեց կռւողների վրա. մինիստրները հեռացան դահլիճից կռւից առաջ. Մնացել էր միայն երկաթուղիների մինիստր Գուտենբերգ:

ԲՈՄԲԷՅ, 13 Նոյեմբերի: Պունի մէջ և Սուրաթում ժանտախտը չէ թուլանում: Ժանտախտը երևաց նոյնպէս և Բէլգաումի մէջ ու Ահմէտ—Նագարում: Ժողովրդի երկու երրորդը փախաւ Ահմէտ—Նագարից: Բոմբէյում եղաւ ժանտախտի հիւանդութեան 26 դէպք և մահվան 10 դէպք:

ՊԱՐԻԶ, 13 Նոյեմբերի: Տուլօնից հաղորդում են, որ հրաման է տրված 250 զինւոր ուղարկել Կրետէ այնտեղից վերադարձող զինւորների փոխարէն:

ԱԹԷՆՔ, 14 Նոյեմբերի: Պատգամաւորների ժողովը ընտրեց քննիչ յանձնաժողով՝ վերջին պատերազմի պատասխանատուութեան մասին, և ցրվեց՝ մինչև կառավարութեան կողմից հրաւիրվելը:

Խաղաղութեան պայմանագիրը Կ. Պօլսում ստորագրվեց:

ՍԱԼՕՆԻԿ, 14 Նոյեմբերի: Զօրք ուղարկվեց Ուսկիւբ: Լուր է պտտում, որ ալբանացիների մէջ տիրում է սաստիկ յուզումն թիւրքաց կառավարութեան դէմ:

ԲԵՐԼԻՆ, 14 Նոյեմբերի: Վիէննայից հաղորդում են, որ Կրետէի նահանգապետի պաշտօնի համար նկատի ունեն Ֆրանց-Իօսիֆ Բատտենբերգին:

ՄԵՐՍԻՆԱ, 14 Նոյեմբերի: Աւստրո-ունգարական դրօշակին յարգանք ցոյց տրվեց՝ պատշաճ ձևով: Մահմեդականները իրանց հանգիստ էին պահում:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՑԱՅՏՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ. ***. Ձեր ուղարկած 100 րուբլին, որ գնում էք մեր կարգադրութեան ներքոյ, ստացանք: Դրանից 50 րուբլի յատկացրինք թիւրքահայ գաղթականներին, և ուրեմն կուղարկենք կովկասեան կառավարչապետին. իսկ մնացած 50 րուբլին յատկացրինք Թիֆլիսի աղքատներին: Դուք ուզում էք, որ ձեր անունը, այդ «չնչին նուէրի» առիթով չը յայտնվի «Մշակի» մէջ.— շնորհակալութեամբ կատարում ենք ձեր զովելի ցանկութիւնը:

ՄՕՍԿՎԱ. Ս. Շահազիզ. Ձեր անունով նամակ է ստացված խմբագրատանը. բարեհաճեցէք կարգադրել ստանալու մասին:

ԽԱՉԷՆ գիւղ. Գ. Աղայեանց. Ձեր անունով նամակ է ստացված. բարեհաճեցէք ստանալ:

ԵԳԻՊՏՈՍ. Ա. Ձեզ ուղարկվեց «Մշակ» սեպտեմբերից սկսած:

Կ. ՊՕԼԻՍ. Գիրուկ: «Սուլթան» վերնագրով յօդուածը անկարող ենք տպագրել մեզանից անկախ պատճառներով:

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Բ. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից:

ԱՌԱԻՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս) և միզասեռ. հ.

Կ. Մ. ՋԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

ԿԻՆ ԲԺԻՇԿ Ա. Ի. ՐՈՒԴԵՆԿՕ—$10^1/_2$—$11^1/_2$ ժ. կանանց և երեխայոց հ., ծաղկի պատուաստումն:

Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—$11^1/_2$—12 ժ. կանանց հիւանդ.

Ի. Ֆ. ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—12—1 ժ. ականջի, կոկորդի. քթի և կրծքի հ.

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին, և երեխայոց հ.

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—$1^1/_2$—$2^1/_2$ ժ. ներքին, և միզասեռական հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆԵԱՆ—5—6 ժ. ներքին և երեխայոց հ.

Բ. Ա. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ—6—$6^1/_2$ ժ.

Ա. Ն. ՇՊԱԿՕՎՍԿԻ—6—7 ժ. նեարդային (ելեկտրաբուժութիւն), վեներական և մորթի հ.

Տ. Ի. ՐՈՒԴԵՆԿՕ հիւանդանոցումը քիմիական և խաշորայուցական հետազօտութիւններ է անում մէզի, խխի, արեան, կաթի և այլն:

Վճար 50 կ. չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ

Կիրակի, Նոյեմբերի 16-ին, Թիֆլիսի Ս. ՍԱՐԳԻՍ եկեղեցում, ՆՈՐԸՆԾԱՅ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ԱՆՏՕՆԵԱՆ կը մատուցանէ իր ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՊԱՏԱՐԱԳԸ: Պատարագը կը սկսվի առաւօտեան 10 ժամին: Ուստի հրաւիրվում են յիշեալ եկեղեցու ծխականները և ժամաւորները:
1—1

Անցեալ աշնանը վախճանվեց Թիֆլիսի հայ հասարակութեան ծանօթ՝ միաբան Մուղնու եկեղեցու՝ Մուշեղ քահանայ Տէր-Ղևոնդեանը, որի ծխականները ընտրեցին իրանց համար, որպէս ծխատէր քահանայ՝ հանգուցեալի որդի, նոյն եկեղեցու սարկաւագ Վարդան Տէր-Ղևոնդեանին, որը քահանայ ձեռնադրվեց, և իր անդրանիկ պատարագը պիտի մատուցանէ կիրակի, ամսիս 16-ին: Ծխականները հրաւիրվում են պատւել նորընծային՝ իրանց ներկայութեամբ:
1—1

ՖՕՆՕԳՐԱՖԻԱ
Գօլօվինսկի պրօսպէկտի վրա № 14
Ծախվում են նոր և էժան ՖՕՆՕԳՐԱՖՆԵՐ
(№ 134) 1—5

Լոյս տեսաւ
Պ. Մ. Լեբեդինսկու
«ԱՄՈՒՍՆԱՑԱԾ ԿՆՈՋ ՆԵՐԿԱՅ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ»
հայերէն թարգմանութեամբ:
Գինն է 10 կօպէկ:
Ծախվում է Թիֆլիսի հայ գրավաճառանոցներում և Բագուի «Րաֆֆի» գրավաճառանոցում:
(№ 134) 2—3

ЗАСѢДАНІЕ КАВКАЗСКАГО ЮРИДИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА имѣетъ быть 20 ноября 1897 г., въ 8 ч. вечера, въ помѣщеніи Тифлисскаго Окружнаго Суда. Предметы совѣщанія. 1) Административные вопросы. 2) Отчеты должностныхъ лицъ: а) казначея И. К. Савицкаго. б) библіотекаря А. И. Митькевича. в) секретаря А. С. Френкеля. 3) Выборы должностныхъ лицъ на 1897/8 г. 4) Рефератъ члена Общества М. О. Грузенберга: Къ вопросу о судѣ присяжныхъ засѣдателей на Кавказѣ.

Примѣчаніе: На основаніи 17 § Устава Общества въ засѣданіи его допускаются и посторонныя лица. (№ 133) 2—3

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ „ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ-ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ“
Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան, տեղափոխութեան պատճառով ՓԱԿ կը լինի մինչև շաբաթ օրը,—15 Նոյեմբերի:
Նոր շինութիւնը գտնվում է ԵՐԵՒԱՆԵԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԻ վրա, նախկին տուն գեներալ Տէր-Ասատուրովի: Մուտքը Միքէլի-փողոցից:
(№ 131) 2—3

ՄՕՍԿՎԱՅԻ ԵՒ ԹԻՖԼԻՍԻ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՆԵՐՈՒՄ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է
բարեգործական նպատակով լոյս ընծայված գրական-գիտնական ժողովածուն
„БРАТСКАЯ ПОМОЩЬ
ПОСТРАДАВШИМЪ ВЪ ТУРЦІИ АРМЯНАМЪ“
(ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ԹԻՒՐՔԻԱՅՈՒՄ ՎՆԱՍՎԱԾ ՀԱՅԵՐԻ)

Շքեղ և մեծ հատոր, 950 մեծադիր երեսներով, խիտ տպագրութեամբ, Յովհաննէս Այվազօվսկու 4 առանձին նկարներով, Վ. Սուրէնեանցի զեղանկարներով և 150 այլ նկարներ (որոնց թւում 36 պատկեր, իսկ մնացածները Թիւրքաց Հայաստանի, Կովկասի և այլ տեսարաններ ու տիպեր) և հեղինակների ինքնագիրներով: Ժողովածուի մէջ զետեղված 100 ռուսերէն և արձակ յօդուածները բաժանված են մի քանի բաժինների: Փոքրիկ նախաբանի մէջ ամփոփված են այն յօդուածները, որոնք վերաբերում են ժողովածուի նպատակին, տառապեալ հայերի օգնութեան,—Ռուսաստան ապաստանած գաղթականների հայրենիքում մնացած որբերին: Այդ յօդուածների թւումն է Վ. Ա. Գօլմսոբեմի «Հայ-եղբայրներ» յօդուածը, ինքնագիր նամակ Լ. Ն. Տօլստօյի, Ահարոնեանի՝ «Ֆալագ-Վուրղունի» պատկերը, «Ինչպէս պատւել հայ նահատակների որբերին» և այլն:

ԱՌԱՋԻՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ: Առաջին մեծ բաժանմունքը երկու մաս ունի: Առաջինում զետեղված են. ա) Ոտանաւորներ Կ. Բ., Ա. Ժէմչուժնիկօվի, Կ. Դ. Բալմօնտի, Ֆ. Ե. Կօրշի, Ա. Ա. Բարօվիկօվսկու, Վ. Մ. Գէստէնի, Իվան-դա-Մարեայի և ուրիշների: բ) Պատմուածքներ՝ Դ. Ս. Մամին-Սիբիրեակի, Կ. Ս. Բարանցեվիչի, Վ. Գ. Կօրօլէնկօյի, Ն. Դ. Տէլեշօվի, Պ. Աստախօվի, Ա. Ա. Վեսելօվսկու, Թարգմանութիւն սանսկրիտական դրամա «Վիկրամօրվաշի» պրօֆ. Վ. Ֆ. Միլլէրի և ուրիշներ: գ) Նամականութիւններ՝ Բելինսկու, Գերցէնների, Մ. Ե. Սալտիկօվի: դ) Գիտնական-ժողովրդական յօդուածներ՝ պրօֆ. Ն. Ն. Միլիւկօվի—«Գրանօվսկու համալսարանական ընթացքը», Ի. Բ. Տարխանօվի—«Գիտութեան երևակայական սնանկութեան մասին», Ն. Ա. Կարէէվի—«Ազգային անտեսութեան պատմութիւնից», Մ. Մ. Կօվալեվսկի—«Գիւղական շարժման պատմութիւնից Կովկասում», Գ. Խալաթեանց—«Սասունցի Դաւիթը» (նմուշ հայոց ժողովրդական էպօսի), Կ. Ա. Տիմիրեազօվի—«Լուսանկարը և բնութեան զգացմունքները», Ն. Ա. Ստօրօժենկօյի—«Համաշխարհ Թշնամի» և ուրիշներ: ե) Գիտնական հետազօտութիւններ, ճանապարհորդական նկատողութիւններ. Կոմսուհի Պ. Ս. Ուվարօվա—«Ճանապարհորդութիւն Պշավիայում և Խեւսուրիայում», Վ. Դ. Սպասօվիչ—«Փրկչի չարչարանքը Օբեր Ամօրգայում», իշխ. Է. Է. Ուխտօմսկի—«Կալկաթայի հայերը և Բուդդա-Հայա», մի գլուխ Թագաւոր Կայսրի ճանապարհորդութիւնից՝ արևելքում. Գիօնէօ—«Գարնանը Սիբիրում», Լ. Զ. Մսերեանց—«Երկու գիտնական մենաստաններ» (Վենետիկի և Վիէննայի Մխիթարեան միաբանութիւնը) և ուրիշներ: զ) Գեղարուեստական կրիտիկա՝ Վ. Վ. Վերեշչագին—«Նկարչի յուշատետրից», Ս. Գ. Մախալօվ—«Համլէտ ողբերգութեան վրա ֆանտազիա», պրօֆ. Ա. Ն. Վեսելօվսկի—«Զգայուն և անզգայ»: Պատմութիւն, կենսագրութիւն, յիշողութիւններ՝ Մ. Լ. Վենեվիտօվ—«Ծրագիր օրէնսդրութեան գիւղացիների պատման», Պ. Ն. Օբնինսկի—«Իմ յիշողութիւններից», Պ. Ս.—«Յիշողութիւններ Վ. Ա. Արցիմօվիչի մասին», Ն. Ա. Բելօզօրօվի—«Կոմս Լօրիս-Մելիքօվ 1878—1888», Ն. Ն. Զլատօվրատսկի—«Գրական յիշողութիւններից», Ա. Վ. Պոտտո—«Գեներալներ Լազարեվ և Բ. Շելկօվնիկօվ և ուրիշներ» Կէեվսկի—«Գեներալ Ա. Ա. Տէր-Ղուկասօվ», Գ. Ջանշիեվ—«Փայլուն էջեր ռուսաց պատմութեան»: է) Հրապարակախօսութիւն՝ Վ. Ա. Գօլցեվի—«Լէօն Բուրժուա համերաշխութեան մասին», Բուկվա—«Հայրենասիրութիւն և հայրենասիրութիւն», Գ. Միգմա—«Ազգայնութեան մասին» և ուրիշներ: Բացի դրանից, երկրորդ մասի մէջ կան յօդուածներ՝ Հ. Ալիշանի, Մ. Նիկօլսկու, Գ. Փանանօվի, բարօն Շտակելբերգի, Ն. Ա. Վեսելօվսկու, պրօֆ. Գ. Ա. Խալաթեանցի, Ա. Ս. Խախանօվի, Ա. Ն. Սաղօնովի, Ն. Ա. Վեսելօվսկու, Մ. Բերբերեանի և այլն, որոնք վերաբերում են Հին-Հայաստանի հնախօսութեան, աշխարհագրութեան և գրականութեան, նոյնպէս Կովկասի հայերի այժմեան դրութեան և այլն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ: Երկրորդ բաժանմունքի մէջ ի միջի այլոց մտել են հետևեալ յօդուածները. պրօֆ. Լ. Ա. Կօմարօվսկի—«Թիւրքիայի բարենորոգումների մասին», Պ. Ի. Բելեաեվ—«Փոքր-Ասիայի Թիւրքաց գաւառների նամակներ» և նոյնպէս քաղուածքներ «Դեղին Գրքից» և ուրիշ աղբիւրներից, որոնք ծանօթացնում են թիւրքահայերի վերջին տարիներում կրած տանջանքների հետ:

ԳԻՆՆ Է 5 ՐՈՒԲԼԻ, ՃԱՆԱՊԱՐՀԱԾԱԽՍՈՎ 5 Ր. 90 Կ.

Բաժանորդները գրքերը ստանում են իրանց գրված տեղերում: Օտարաքաղաքայիններին վերադիր վճարով, հաշւելով 4 ֆունտի ճանապարհածախս հասարակ թղթի գրքի համար և 6 ֆունտ՝ շքեղը: Շքեղ թղթի վրա տպված օրինակները չեն ծախվում, որովհետև բոլորը սպառվել են բաժանորդագրութեամբ: (№ 131) 1—4 Խմբագիր—ԳՐ. ՋԱՆՇԻԵՎ.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ
յայտարարում է, որ նրա առեանում, ցերեկվայ 12 ժամին, այս Նոյեմբերի 27-ին, նշանակված է աճուրդ՝ նիւթեր մատակարարելու և աշխատանքներ կատարելու քաղաքային տուն շինելու համար նախկին Շիօեվի քարվանսարայի տեղի վրա, Թիֆլիսի 6-րդ քաղաքամասում, Բանկայի փողոցի վրա, 22,364 ր. 64 կ. գումարի: Աճուրդին մասնակցել ցանկացողները կարող են պայմանները և նկարները տեսնել Վարչութեան շինարարական բաժնում, ամեն լի օրերը, ցերեկվայ 9-ից մինչև 1 ժամը: (13, 15, 20, 27.) 2—4

BATEAUX A VAPEUR FRANÇAIS N. PAQUET ET C-ie
ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

Կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթ. մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքշաբթիից,

Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզոն, Սամսոն և Պօլիս: Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքշաբթի, 26 Նոյեմբերի ԱՐՄԵՆԻԱ շոգենաւը, նաւապետ ԲՈՒԼ: Եւ այդպէս շարունակաբար, երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, ժամի 4-ին ճաշից յետոյ:

Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից պակաս գներով:

Ապրանքների և ճանապարհորդների մաս ն հարկաւոր տեղեկութիւնների ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերու եան գործակատարներին՝

ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտոր դ'Արնօին, Նաբէրէժնայա: ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկ'նդանեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա: ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլդարեանին, Կօլիւբեանինսկայա հրապարակ: ՆՕՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիոր Հերշենրօդերին: (№ 76) 12—20

Զօնս եւ ընկերութեան
ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՀՌՉԱԿ ԿԱՐԻ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ
ՏՆԱՅԻՆ ԵՒ ԱՐՀԵՍՏԱՒՈՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ: Իրանց պարզութեամբ և տոկունութեամբ գերազանց են մինչև այժմ գոյութիւն ունեցող բոլոր յայտնի գործարանների մեքենաներից, անձայն և խիստ գլուրաշարժ. վաճառվում են չափաւոր գներով և ձեռնտու պայմաններով:
ՄԻԱԿ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ ԿՈՎԿԱՍԻ
Ն. ԽՄՐԱՅԵԼԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ.
(№ 115) (և. չ). Գօլօվինսկի պրօսպեկտ, «Դանիա» հիւրանոցի տակ № 12: 8—10

ՐԱՖՖԻ
«ՍԱՄՈՒԷԼ» ա. բ. և գ. գիրք:
«ԴԱՒԻԹ-ԲԷԿ» ա. բ. և գ. գիրք վերջարանով, և
«ԿԱՅԾԵՐԻ» երկրորդ լիակատար հատորի ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ է մինչև «ՍԱՄՈՒԷԼԻ» լոյս տեսնելը: Ամեն մի գրքի գինն է 2 ր. 50 կօպէկ.
Երեքի գինը միասին 6 ՐՈՒԲԼԻ:
«ՍԱՄՈՒԷԼԸ» մամուլի տակն է և լոյս կը տեսնի յունվար ամսին: Մամուլի տակն է և շուտով լոյս կը տեսնի «ՈՍԿԻ ԱՔԱՂԱՂ», գինը՝ 70 կ.
Ցանկացողները կարող են դիմել թէ բաժանորդագրութեան և թէ Րաֆֆիի վաճառելի երկերի համար՝ Ռուսաստանում՝ ТИФЛИСЪ, Аршаку Раффи. Արտասահմանում՝ M-me Rafii. 20, Uxbridge Road, Shepherd's Bush, LONDON W. (№ 127) 6—15

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 14 Ноября 1897 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.